

Několik příkladů využití písemností, vzniklých z činnosti personálních útvarů Ministerstva národní bezpečnosti a Ministerstva vnitra při zkoumání jejich historického vývoje po roce 1945

Jan Frolík

V tomto příspěvku hodlám upozornit na jednu skupinu pramenů, která zatím při zkoumání historického vývoje ústředních orgánů státní správy, zmíněných v jeho názvu, buď zůstávala stranou pozornosti, nebo byla jejich vypovídací hodnota bezdůvodně přeceňována. Tuto skupinu pramenů lze, s jistými výhradami, charakterizovat jako „personálie“. Jde nejenom o vlastní personální spisy, ale i o směrnice a interní předpisy, jimiž se řídila tzv. kádrová práce, a to včetně konečných personálních (kádrových) rozhodnutí, jejichž prostřednictvím byla realizována. Hodlám ukázat, že využití těchto pramenů může být velmi různorodé a mnohostranné; zároveň hodlám upozornit i na to, že v žádném případě nejde o pramen, ve kterém uživatelsky pohodlně najde badatel „vše“.

Současně mám v úmyslu poukázat na skutečnost, jak úzce je tento typ pramenů spjat s politickou mocí KSČ a se způsobem, jakým ovládala naši společnost. Tedy s fenoménem tzv. nomenklaturních pravomocí (hierarchicky striktně odstupňovaných) stranických orgánů všech stupňů, který ovšem měl i svůj vlastní vnitřní vývoj. Můj závěr sice není příliš objevený: vycházet při zkoumání jakéhokoliv historického vývoje z jednoduhové pramenné základny je vždy riskantní a zavádějící. Jde totiž vždy ze všeho nejspíše o ideologicky motivovaný zájem „o minulost“, artikulovaný v podobě propagandistických klíšé a jeho „výsledky“ tomu také obvykle odpovídají.

V práci z roku 2002 jsem uvedl, že přesnou počáteční organizační podobu VII. odboru HS StB, vzniklého v prosinci 1952, nelze zatím zjistit.¹ Poté jsem však objevil pramen, který jistý, avšak pouze povšechný (a navíc do jisté míry také deduktivní) pohled na organizační strukturu tohoto odboru, alespoň v době jeho vzniku, poskytuje. Bohužel tento pramen se nevěnuje popisu jeho organizační struktury přímo a do podrobností, nýbrž pouze nepřímo: prostřednictvím jeho personálního složení. Jde o kádrový rozkaz náměstka ministra národní bezpečnosti pro věci kádrové a školské (dále jen KRNMBN), jímž byl v té době Stanislav Baudyš (1906–1973), č. 856/1952, kterým bylo provedeno personální obsazení tohoto odboru. Jeho rozbořením lze zjistit, že k 1. prosinci 1952 bylo k VII. odboru převedeno 16 příslušníků SNB z III. odboru HS StB, dále 93 z V. odboru HS StB, 20 příslušníků SNB a šest správních zaměst-

¹ Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě k nástínu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP č. 2/2002, s. 427–429.

nanců z KS VB Praha a další 4 jednotlivci ze sekretariátu MNB, evidenčního a pasového odboru.

Víme-li, že u III. odboru HS StB existovalo oddělení ochrany státního tajemství a u V. odboru HS StB oddělení poštovní cenzury, a víme-li rovněž, že záležitosti tiskové cenzury byly svěřeny útvarům uniformované policie (původně Národní bezpečnosti a později Veřejné bezpečnosti),² neexistuje – alespoň podle mne – rozumná námitka proti dedukci, že právě u útvarů, jichž se tyto přesuny dotýkaly, byly uvedené činnosti soustředěny původně, tj. do vzniku VII. odboru, a že právě přemístěný personál tvořily osoby, jež tyto činnosti zajišťovaly.

Rozbor zařazení jednotlivých osob odhaluje dále, že osoby, převedené z III. odboru HS StB, byly vesměs zařazené do 1. oddělení VII. odboru (včetně jeho náčelníka, jímž se stal major Jaroslav Marák), osoby původně zařazené u V. odboru HS StB vytvořily osazenstvo 2. a 3. oddělení VII. odboru (opět včetně náčelníků: 2. oddělení poručík Josef Ballý, 3. oddělení kapitán Josef Tomek), kdežto přemístění z krajské správy VB Praha byli zařazení do 4. oddělení (náčelník nadporučík Zdeněk Kirschner). Náčelníkem odboru se pak stal podporučík JUDr. Milan Doležal. Na základě zjištěného lze tedy vyslovit deduktivní závěr, že VII. odbor HS StB se členil na sekretariát odboru, 1. oddělení (ochrana státního tajemství), 2. a 3. oddělení (cenzura korespondence) a 4. oddělení (tisková cenzura). Jde sice o konstatování obecné, jiné ale zatím známé prameny nenabízejí.

V následujících odstavcích se pokusím pramen, který jsem v tomto případě použil, charakterizovat blíže a také podrobněji určit jeho užitečnost a vypovídací hodnotu. Stejně tak hodlám věnovat pozornost i dalším pramenům obdobné povahy. Kádrové rozkazy tvoří Sběrku kádrových rozkazů, která vznikla na základě rozhodnutí zrušit od 1. srpna 1951 vydávání „*dekretů v osobních záležitostech*“ a nahradit je rozkazy ministra národní bezpečnosti ve věcech kádrových a školských, vydávaných ministrem nebo náměstkem pro věci kádrové a školské.³ Ke kádrovým rozkazům ministra národní bezpečnosti (KRMNB) a jeho náměstka pro věci kádrové a školské (KRNMB) přibýly po vytvoření jednotného Ministerstva vnitra v září 1953 též kádrové rozkazy ministra vnitra (KRMV), současně kádrovou pravomoc získali – pokud jde o útvary, které jim byly podřízeny – i všichni ostatní náměstci ministra vnitra (KRNMV),⁴ k nimž o něco později přistoupil i náčelník Správy kádrů MV (KRNSK). Jsou rozříděny podle roků vydání a v každém ročníku pak pouze podle

2 Srov. TRMNB č. 31 ze 14. 11. 1951, kterým byla vydána *Směrnice pro sledování tisku bezpečnostními orgány*. Podle této *Směrnice* byla u okresních oddělení NB zřízena funkce tiskového referenta (čti cenzora) a v Praze, Brně a v Bratislavě pak přímo tisková oddělení.

3 Srov. TRMNB č. 49 z 30. 7. 1951.

4 V některých (a statisticky nikoliv bezvýznamných) případech však takto byly označovány i společné kádrové rozkazy náměstků MV, jimiž byly (zřejmě z úsporných důvodů) hromadně upravovány služební náležitosti (povýšení, odměny, pochvaly, přemístění atd.) příslušníků různých složek SNB – StB, VB, SNZ či příslušníků SNB, zařazených u týlových útvarů, kteří byli podřízeni různým náměstkům.

pořadových čísel (tj. bez ohledu na původce). Bohužel nenavazují na žádnou sbírku „*dekretů v osobních záležitostech*“; buď proto, že žádná taková sbírka nikdy neexistovala (k čemuž se přikláním) nebo proto, že byla později zničena.⁵ Ročníky 1951 a 1952 jsou ovšem zachovány ve značně neúplném stavu. A ani později nelze mluvit o tom, že jde o homogenní spisový materiál. Z některých pozdějších ročníků se totiž zachovaly pouze konečné (finální) verze kádrových rozkazů, z jiných zase naopak pouze jejich koncepty (v podobě původních referátníků); existují ovšem také ročníky, ve kterých najdeme oboje. V těchto případech lze zjistit, že finální podoba kádrového rozkazu se zdaleka ne vždy shodovala s jeho navrhovanou podobou. Ovšem ani pouhé koncepty nejsou bezcenné: při vynaložení potřebné dávky heuristického umu a také dokonalé znalosti administrativních návyků a cest, jimiž se „úřední šiml“ na Ministerstvu národní bezpečnosti a později na Ministerstvu vnitra v různých dobách řídil a ubíral, je možné žádoucích výsledků dosáhnout.

Kádrové rozkazy se ovšem nevztahovaly pouze na příslušníky SNB či vojsk Ministerstva vnitra (tehdy pouze Pohraniční a Vnitřní stráž, s nimiž nemají pozdější vojska MV nic společného), nýbrž i na občanské (tehdy správní) zaměstnance a to až do 60. let, kdy je teprve v jejich případech nahradila „*kádrová rozhodnutí*“. Vzpomínám si ostatně na zaměstnance bývalého Archivu země České (pův. stavovský a korunní archiv), jakým dojmem na ně i po letech – tj. v důchodovém věku – působilo, že byli k 1. říjnu 1954 přemístěni do tehdy nově zřízeného Státního ústředního archivu od Ministerstva kultury rozkazem; tehdy jim teprve s konečnou platností došlo, že pověsti, že na vnitru „to je kádrově ostré“, ani v nejmenším nepřeháněly.

Práce s tímto pramenem má však svá úskalí; vznikl totiž jednoznačně z činnosti ústředních kádrových útvarů (posléze Správy kádrů). To lze z podoby č. j., pod

5 Negativní názor k předpokladu, že jakási evidence (sbírka) „*dekretů v osobních záležitostech*“ existovala již před vznikem sbírky kádrových rozkazů, opírám o následující prokazatelné skutečnosti. *Ústřední evidence příslušníků NB* byla zřízena až v koncem r. 1951 (srov. RNMNB č. 185/1951 z 21. 12. 1951), byl z podoby dnešní personální evidence MV je zřejmé, že byla budována zpětně a průběžně doplňována evidenčními kartami, „objevenými“ u jednotlivých útvarů při nejrozmanitějších příležitostech. Jsou v ní totiž zařazeny osobní evidenční karty různých formátů, od kartiček A6, přes A5 (ty jsou navíc dvojí, nové – z 50. let – a prvorepublikové) až po typizované karty formátu A4, zaváděné počátkem 60. let. Navíc když se během r. 1962 pokoušela Správa kádrů splnit Štrougalovu žádost a vypracovat *Vývoj organizace, početních stavů a kádrového obsazení nejdůležitějších funkcí 1945–1960*, musela 13. 11. 1962 konstatovat, že příliš neuspěla, protože materiály Správy kádrů jsou „*neúplné*“, takže byla schopna v úplnosti sestavit pouze přehled ministrů a jejich náměstků (nejsem si přitom jist, zda odlišovala MNB a MV v období jejich souběžné existence), „*zčásti*“ pak i sekčních šéfů, kdežto přehled náčelníků správ a jejich zástupců je „*nepřesný*“, protože podklady, z nichž lze čerpat, a jistý přehled, na jejich základě je lze sestavit, pocházejí až z období po 1. 7. 1952 (tedy po vzniku HS StB a zániku V StB). Obdobně přehled náčelníků krajských správ je rovněž „*nepřesný*“, protože pro léta 1949–51 „*nejdou prakticky žádné podklady*“ (zřejmě tedy byla tehdy vedena „*pomocná kartotéka*“, dodává zpracovatel citované zprávy hloubavě). (Srov. AMV, přírůstek fondu Správy kádrů). To mohu pouze potvrdit. Mně samotnému se podařilo sestavit přehled náčelníků ústředních a krajských správ StB až po mnohaletém badatelském úsilí, kdy jsem využíval všech možných fondů AMV. Na personálním odboru jsem sice našel kartotéku náčelníků krajských správ MV (tj. teoreticky zahrnovala období až od 1. 1. 1954, tedy od jejich vzniku), záhy jsem zjistil, že i ta je poměrně nepřesná a navíc z ní po r. 1960 byly vyřazeny karty náčelníků krajských správ zrušených „malých“ krajů. Jejich přehled jsem tedy musel sestavit sám, stejně jako přehled velitelů a posléze náčelníků krajských útvarů StB z období před 1. 1. 1954. I dnes však musím přiznat, že výsledek mé práce má zatím k úplnosti a spolehlivosti ještě daleko, takže ji za ukončenou nepovažuji. To vše mne vede k závěru, jenž jsem uvedl výše.

kterým byly vydávány, prokázat zcela jednoznačně a nezpochybnitelně. Navíc je jejich studium časově velmi náročné, je totiž zapotřebí probírat se bezmála tunami informačně bezcenné hlušiny s nadějí, že možná narazíte sem tam na valounek, který se až příliš často za valounek pouze vydává. Navíc badatel, který jej využívá, musí bezpodmínečně dokonale ovládat ještě jedno „know how“: totiž perfektně vědět nejen „kdo byl na vnitru kdo“, ale také „kdo se kým stane“ a navíc ještě „co bylo na vnitru co“. Jinak se v té bezbřehé a bezedné záplavě jmen (z více než 95 % informačně bezvýznamných) prostě utopí. Rovněž podrobná znalost interních předpisů (MV-kádr., MV-adm. či MV-Fin., včetně jejich pozdější novel) je podmínkou *sine qua non*, stejně jako jasné vědomí toho, jaké cíle jejich tvůrci sledovali. Zkrátka a dobře, není to pramen pro začátečníky, nýbrž pouze pro pokročilé. Sám jsem jej jako celek začal využívat až po deseti letech, protože jsem si uvědomoval, že bez shora uvede-
ných znalostí bych pouze mařil čas – a za to mne daňoví poplatníci neplatí.

Jsmo-li však takto vybaveni, může nám tento pramen poskytnout ve výrazné míře zajímavé doplňující znalosti či alespoň nové a upřesňující úhly pohledu. V novém světle se nám objeví odvolání Kamila Pixy z funkce velitele 1. sektoru Velitelství Státní bezpečnosti. Ten byl nejprve odvolán náměstkem Baudyšem rozkazem z 16. února 1951, a to „s okamžitou platností“.⁶ To se však zřejmě nezamlouvalo ministru Kopřivovi; nikoliv snad proto, že by byl odlišného názoru na Pixovo odvolání, nýbrž zjevně proto, že se domníval, že Pixa, jako jeden z čelných funkcionářů Ministerstva národní bezpečnosti a StB zvláště, patří do kádrové pravomoci jeho a nikoliv náměstka, byť šlo o náměstka, který měl věci „kádrové a školské“ přímo – a navíc jako jediný z jeho náměstků – v popisu práce. Protože však Pixovo odvolání již Baudyš zřejmě projednal s politbyrem ÚV KSČ, nemohl Kopřiva jeho rozhodnutí prostě zrušit; dopřál si proto pouze drobnou satisfakci. Vlastním kádrovým rozkazem Pixu odvolal rovněž, avšak až k 20. únoru 1951.⁷ Tento zdánlivě nepatrný (a poněkud úsměvný) prestižní a kompetenční konflikt možná vedl – kromě řady jiných a zásadnějších důvodů – Rudolfa Baráka k tomu, že se v létě 1953 Baudyš zbavil (protože tak učinil ještě předtím, než byl do funkce ministra jmenován, mohl toho dosáhnout pouze s pomocí aparátu ÚV KSČ) a funkci náměstka „pro věci kádrové a školské“ zrušil tím, že kádrové pravomoci svěřil v okruhu jejich působnosti všem náměstkům. Zřejmě mu více vyhovovalo mít mezi svými bezprostředními podřízenými více „malých Baudyšů“ než jednoho „velkého“. Nezodpovězenou otázkou však zatím zůstává, kdo mu toto elegantní a efektivní řešení poradil. Podle mého to byl tehdejší náčelník Správy kádrů S. Zadrobílek.⁸

Barák si totiž nechal vysvětlit (inteligentní na to byl dost), že to, kdo je na „vnitru“

6 Srov. AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRNMNB č. 68/1952.

7 Tamtéž, KRNMNB č. 97/1952.

8 Zadrobílek Stanislav, podplukovník (*1918). Další ze skrytých „mozků“ MV. Politický vězeň z let 1942–45, člen KSČ od r. 1945, který přišel na MV v r. 1945, původně (do r. 1949) ve výkonu, později působil na kádrových útvech (začínal

pánem a komu patří loajalita a přichylnost zejména příslušníků SNB, vyplývá ze zákona č. 89/1952 Sb. z 22. prosince 1952 (účinným od 1. ledna 1953) o materiálním zabezpečení příslušníků ozbrojených sil. Jeho § 5, odst. 2 totiž stanovil, že do generálských hodností povyšuje prezident republiky a do ostatních „*jmenuje (povyšuje) příslušný ministr nebo orgán jím pověřený*“. Podobně § 6, upravující platy – a také důchody – příslušníků SNB určuje ministr, a to podle interních předpisů: pro MV to byly předpisy Fin-I, Fin-II a Fin-III. Podle nich se celkový plat (služné) skládal z funkčního platu, hodnostního platu, platu za výsluhu let a „*zvláštních peněžních náležitostí*“. Kromě výsluhového platu výše všech ostatních součástí „žoldu“ příslušníků SNB konec konců záležela na něm, případně na „*orgánech jím pověřených*“; v tomto druhém případě však stanovisko a doporučení k návrhům náměstka zaujímala rovněž Správa kádrů, jejíž role se v takovém případě vůbec neomezovala pouze na technický a legislativní servis. I proto byl její náčelník podřízen přímo ministroví. A o tuto moc se ovšem Rudolf Barák nehodlal s nikým dělit – a to ani s aparátem ÚV KSČ.

O to více mne udivuje, že skutečnou podstatu věci nepochopil ani nejnámější „historik“ Ministerstva vnitra Josef Frolík. Přise sice, že 1. prosince 1952 nastoupil na Ministerstvo národní bezpečnosti do „sumarizačního“ oddělení, příslušný kádrový rozkaz je však označuje obvyklejším názvem: šlo o dobře známé oddělení práce a mezd Hospodářské správy MNB. Nejslavnější (což obvykle znamená nikoliv nejdůležitější) československý špion tedy začínal jako „pamáč“.⁹ Po pár nedělích skutečně přešel – již jako nadstrážmistr – na místo referenta 1. oddělení Hlavní účtárny MNB.¹⁰ Na účtárně pak zůstal až do svého přeložení k IV. správě MV, tedy Státní bezpečnosti.¹¹ Nechápu potom, jak člověk, pro kterého byly uvedené předpisy dením chlebem, nepochopil jejich skutečný mocenský význam, což se fatálně projevuje zejména tehdy, když se snaží odkrýt (a čtenáři objasnit) kořeny Barákovy moci nad podřízenými. Při popisu mechanismu, s jehož pomocí R. Barák na Ministerstvu vnitra vládl, ba přímo kraloval, pak fatálně selhává, protože se omezuje pouze na personální

na odboru BA); od 30. 9. 1952 náčelník 4. odboru kádrové správy MNB. Ještě za ministra K. Bacílca se stal zástupcem náčelníka Správy kádrů MNB a k 1. 8. 1953 jeho 1. zástupcem. R. Barák jej k 1. 10. 1953 povýšil do funkce náčelníka tohoto klíčového útvaru, kde jej až v létě 1956 vystřídal Karel Zíka, o jehož umístění na tuto konkrétní funkci rozhodlo přímo předsednictvo ÚV KSČ, a to bez Barákovy předchozího návrhu. R. Barák se však z tohoto prvního zásahu na solar plexus (Josefem Frolíkem nesmyslně bagatelizovaným) rychle vzpamatoval a zařídil, že Zadrobílek zůstal alespoň Zíkovým zástupcem. V r. 1959 se stal zástupcem náčelníka Ústřední školy MV (pův. Ústřední škola MNB, od 6. 12. 1952 F. E. Dzeržinského), v r. 1960 náčelník oddělení pro mezinárodní styky. To byla (a je) funkce, která mu z povahy věci zajišťovala přímý přístup k ministroví, a to bez ohledu na to, jakého útvaru bylo toto oddělení součástí (Vnitřní správa, pak sekretariát ministra) K 15. 4. 1970 byl z této funkce odvolán ministrem Josefem Pavlem (nastoupil teprve 8. 4. 1970, ale dobře věděl, co je S. Zadrobílek zač) a dosloužil v Rudé hvězdě na Správě sportu. Do důchodu odešel koncem února 1976. Zdraví mu však zjevně sloužilo, protože (přesto, že obdržel „*odchodné ve zvýšené míře*“) si přivydělával v letech 1976–87 jako občanský zaměstnanec ekonomického odboru FMV. Tento původním povoláním elektromechanik, který absolvoval pouze stranické školy (VUML nevyjímaje), byl evidentně přirozeně inteligentní, dokonale se vyznal v chodu ministerstva, znal se s kde kým a vždy dokázal „svému“ ministroví poradit, jak má co udělat a jak postupovat. 9 Srov. FROLÍK, Josef: *Špión vypovídá*, Praha 1990, s. 14; AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRNMNB č. 872/1952. 10 Tamtéž a KRNMN č. 97/1953. 11 Srov. např. tamtéž, KRMV č. 1304/1954, jímž byl Josef Frolík jmenován do hodnosti staršiny v Ústřední účtárně.

a vztahové záležitosti, které jsou sice čtenářsky vděčné (zejména utrousí-li pár temných narážek o kompromitujících materiálech, které R. Barák vlastnil, údajně na kde koho), ale se skutečností (mnohdy syrově, ba přízemně střízlivou) mají pramálo společného. Líčí R. Baráka jako „lidového ministra“, který „se opravdu chtěl a uměl lidově bavit“, takže „jeho autorita na vnútru byla obrovská“.¹² Píše sice, že také „podpisoval povýšení nebo zvýšení funkčních platů“,¹³ uvádí to však pouze v podobě okrajové zmínky a zapomíná dodat, že podle § 6 zákona č. 89/1952 Sb. šlo vlastně o totéž, totiž o zvýšení výše „finančních náležitostí“, a to příslušníky SNB zajímalo určitě více, než-li to, že na Mezinárodní den žen provedl v kole jejich manželky. A uvedené manželky jistě také.

Navíc s povýšením (natož mimořádným) a zvýšením funkčních platů to zase nebylo tak snadné a bezproblémové, jak se nám Josef Frolík snaží namluvit. Rozhodně to nevypadalo tak, že by R. Barák rozdával příslušné kádrové rozkazy od stolu a z ruky do ruky (nebo-li, jak říkají sekretářky, „zadarmo“). Jejich koncept vypracovala Správa kádrů, obvykle z iniciativy personálně příslušného náměstka, a teprve poté byl postoupen ministroví. Jak lze doložit na příkladu kádrového rozkazu z léta 1955, nemohlo se tak stát automaticky a už vůbec ne ze dne na den. Tehdy se pokusil náměstek Antonín Prchal prosadit pochvalu 14 příslušníků Správy MV Jáchymov (název Správa StB Jáchymov, který užívá Josef Frolík, se nikdy nepoužíval) s odůvodněním: „za úspěšnou likvidaci pokusu vězňů ohrozit provoz důležitého podniku“ – tím „důležitým podnikem“ jsou míněny jáchymovské uranové doly. S tím zásadně nesouhlasil náměstek Jindřich Kotal, kterému vězeňství podléhalo, a v obsáhlém odůvodnění celkem logicky (byť rovněž diplomaticky) namítal: „Nesouhlasím s vydáním tohoto kádrového rozkazu, a to z toho důvodu, že za události, které v souvislosti s likvidací vzpoury v Jáchymově byly, by soudruzi zasloužili spíše potrestání. O přípravách nebyly žádné poznatky a teprve na náš zákrok byla učiněna příslušná opatření. Domnívám se, že souhlas s. náměstka Prchala byl vydán proto, že byl mylně informován. Vzhledem k tomu, že k vydání rozkazu jsou dva odchýlné názory náměstků, doporučuji, aby náčelník Správy kádrů předložil záležitost ke konečnému rozhodnutí soudruhu ministroví“. A s. ministr dal za pravdu Kotalovi. Pod příslušným pořadovým číslem byl do hodnosti nadporučíka povýšen jistý Jiří Krejsa „po uplynutí výsluhy v hodnosti“. Dodávám pro pořádek, že s jeho jménem jsem se již nikdy nesetkal. Na „vnútru“ zřejmě žádnou velkou kariéru neudělal.¹⁴

12 Srov. FROLÍK, Josef: c. d., s. 99–101.

13 Tamtéž, s. 99.

14 Srov. AMV, Sběrka kádrových rozkazů, koncept KRNMV č. 1804/1955. Diplomatically formulovaná zmínka (která je ve skutečnosti spíše výtkou) o náměstkovi Prchalovi je ovšem zajímavá. Naznačuje, že příslušníci Správy MV Jáchymov, s jejichž pochvalou vyslovil souhlas, byli nejspíše zařazeni u oddělení StB tohoto útvaru. Jedině tehdy mohl prosazovat – jako náměstek pro StB – jejich odměnu; konečné slovo však patřilo Kotalovi, pod kterého spadalo vězeňství jako celek. Což dokládá, jak spleť byly kompetenční vztahy v rezortu vnútra, jejichž přesahy byly spíše pravidlem než výjimkou a také živnou půdou pro nevraživost mezi jednotlivými náměstky. Tato jejich vzájemná řevnivost však R. Barákoví přirozeně vyhovovala.

Rovněž jeho vylíčení konfliktu s náčelníkem Správy kádrů Zikou je naprosto scestné. Ve skutečnosti se jednalo o Karla Ziku, který se stal jejím náčelníkem k 15. srpnu 1956 na základě usnesení politbyra ÚV KSČ.¹⁵ Krajským tajemníkem v Ústí nad Labem byl pouze v roce 1953 a pak již působil v Praze v aparátu ÚV KSČ. Nebyl to tedy člověk, z něhož mohl R. Barák dělat troubu, kdy jej napadlo. A tomu, že by z něj udělal invalidu s pomocí Zdravotní správy MV, již nevěřím vůbec. Ta totiž podléhala osobnímu příteli A. Novotného náměstkovi Kotalovi a ten velmi dobře věděl, komu je za svoji funkci zavázán.¹⁶

Ostatně, Karel Zíka Správu kádrů prokazatelně i nadále řídil – kádrových rozkazů bez jeho podpisu najdeme jen velmi málo, tak málo, že jejich absence je statisticky přijatelně vysvětlitelná jeho dovolenou či občasnou nemocí. O nějaké dlouhodobé pracovní nepřítomnosti, způsobené jeho „zinvalidněním“, nám tedy Sběrka kádrových rozkazů doklady neposkytuje. Z funkce odešel až k 31. lednu 1963, ještě předtím však jím řízená Správa kádrů stačila pro nového ministra Lubomíra Štrougala připravit podklady pro propuštění 52 příslušníků SNB, převážnou většinou ze složky StB, ale i SNZ (tedy bachařů). Jen mi není jasné, z jakých důvodů připustil, aby jeden z mužů, jenž vyhovoval všem stanoveným kritériím (mimořádné povýšení a vysoká finanční odměna „za úspěšné splnění úkolů při přípravě a zpracování procesu s protistátním centrem“), generálmajor Karel Smíšek, odešel k 30. červnu 1962 (tedy právě včas) do důchodu, a to s nárokem na „osobní důchod“ ve výši na tehdejší dobu nemalé sumičky 2 500 Kčs (MV-Fin-III-1, čl. 149). Že by na pověstech, že Smíšek byl Sověty získán ke spolupráci již před vál-

15 Srov. NA Praha, A ÚV KSČ, f. politického byra ÚV KSČ, a. j. 125, Zápis ze schůze politického byra ÚV KSČ, konané 2. 6. 1956; AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRMV č. 1448/1956, který má však spíše povahu prováděcího nařízení.

16 O Karlovi Zíkovi (1904–1979), se toho v AMV mnoho nedovíme. Jeho personální spis byl skartován nejpozději v lednu 1985 a osobní evidenční karta je, vzhledem k tomu, že zastával pouze jedinou funkci, na údaje velmi skoupá. Jediné, co je v AMV k dispozici, je jeho kádrová charakteristika, předložená kolegiu spolu s návrhem na přidělení (o povýšení se nedá v tomto případě mluvit) hodnosti podplukovníka SNB. Z této charakteristiky vyplývá, že Karel Zíka pocházel z komunistické rodiny, členy KSČ byl jeho otec, sestra i bratr, který byl za okupace popraven. On sám byl za odbojovou činnost vězněn od r. 1940. Již od r. 1934 byl členem okresního byra KSČ, po r. 1945 v různých stranických funkcích, od r. 1951 v aparátu ÚV KSČ na kádrovém oddělení a poté na oddělení stranických orgánů; po roční epizodě ve funkci vedoucího tajemníka KV KSČ v Ústí nad Labem od května 1954 zástupce vedoucího oddělení orgánů strany, ROH a ČSM ÚV KSČ. Oním popraveným bratrem nebyl nikdo jiný než člen I. a II. ilegálního ÚV KSČ a skutečná ikona komunistického protinacistického odboje Jan Zíka (tradičně, leč zřejmě chybně uváděn jako Zika), který se při zatýkání Gestapem – na rozdíl od Julia Fučíka – zachoval jako skutečný muž. Při pokusu o útěk z ilegálního bytu se smrtelně zranil, takže již neměl sil se zastřelit a zemřel ve vězení. (Srov. SOA Praha, f. římskokatolického farního úřadu Zdice, matrika narozených, i. č. 17, s. 201 a 238.) U jeho bratra Jana sice není stoprocentně jasné, zda-li matrikář jeho příjmení na s. 201 napsal s „nabodeničkem“ dlouhým či krátkým, avšak z tvaru, v jakém zapsal jména jeho rodičů (Václava a Františky) a také příjmení bratra Karla (rodiče titíž) na s. 238, plyne jasné, že správné je spíše Jan Zíka, jehož bratrem byl Karel Zíka. Poslední slovo v tomto ohledu však bude patřit kolegům z jiných archivů. Rozhodující totiž je, jak se podepisoval on sám. Případů, kdy i sourozenci psali svá příjmení rozdílným způsobem, není zase tak málo – rozhodně více, než-li by laik považoval za možné. (Za příkladně stručnou, fundovanou a laskavou konzultaci vyslovují tímto dík naší přední odbornici na středočeské matriky PhDr. V. Hradecké ze SOA Praha.) Muž s tímto kádrovým profilem a s vazbami z něj (a z funkcí, jež ve stranickém aparátu zastával) vyplývajícími opravdu nemohl mít důvod se R. Barákou obávat. Byl možná „suchar“ a „jezuíta“, stěžít by však připustil, aby z něj Barák udělal svého lokaje, neřku-li hadr na utírání bot. Josef Frolík opět prokazuje, že spíše než historikem Ministerstva vnitra je jeho hagiografem.

kou, přeci jenom něco bylo? Pak by mohlo jít o důsledek intervence sovětských poradců.

Vůbec si však nedovedu vysvětlit důvody, které vedly L. Štroukala ke shovívavosti vůči podplukovníkovi Aloisu Šlechtovi (1907–1979), který před nástupem na inspekční a kontrolní oddělení Ministerstva vnitra¹⁷ působil na HS StB. Právě smíšené skupiny pracovníků inspekčního a kontrolního oddělení a Zvláštní inspekce Správy kádrů byly v 50. letech obvykle pověřovány „prošetřením“ těch nejkřiklavějších přehmatů. Již toto jejich složení dokládá, že jejich finální cíl byl definován předem: pokud došlo k „ojedinělým“ přehmatům, vždy se tak stalo proto, že „nezodpovědní příslušníci MV“ porušovali rozkazy, které „nezákonnosti“, případně užívání „nezákonných metod v bezpečnostní práci“, zapovídaly. Následně doporučily provinilce „řešit kázeňsky“, čímž vznikla *res judicata*, znemožňující (a to jednou provždy) vyvození další následné trestní odpovědnosti. Případně shledaly vinným „bývalé vedení MV“ (tj. „spiklence v Bezpečnosti“) v čele s K. Švábem a O. Závodským; a ti se již bránit nemohli – ostatně i sovětsští poradci byli, podle sovětského sdělení, popraveni spolu s Berijou, byť se po roce 1990 ukázalo, že přinejmenším v jednom případě to pravda nebyla). Tento přístup původně vyhovoval i A. Novotnému, protože odpovídal jeho „samohybné“ teorii o „mlynářích, kteří roztáčeli mlýn, který nakonec semlel i je samotné“. Počátkem 60. to již přestávalo stačit a A. Novotný byl donucen k oběti řady figur, jen aby král nedoznal úhony.

Na vybudování a realizaci této koncepce se A. Šlechta podílel výraznou měrou a navíc to o něm každý i věděl; na rozdíl od Emila Janči, jenž zůstal nepovšimnut. Je mi proto divné, proč umožnil L. Štrougal Šlechtovi opustit Ministerstvo vnitra z vlastní iniciativy k 30. listopadu 1962 (tedy v pátek), sice s tím, že mu „*odchodné nenáleží*“, avšak bez „*odnětí hodností*“, což mělo nezanedbatelný finanční efekt, a proč mu již s platností od 1. prosince 1962 přiznal „*osobní důchod*“ ve výši 2 000 Kčs.¹⁸ Osobní důchod totiž mohl přiznat ministr vnitra „*příslušníkům z povolání, kteří projeví mimořádnou chrabrost a odvahu v boji a obraně vlasti nebo se zvláště zasloužili o budování bezpečnosti čs. republiky*“. Nebylo to ovšem něco, co by bylo možné „zůfadovat“ přes noc. A. Šlechta, jako náčelník inspekčního a kontrolního oddělení, podřízeného přímo ministrovi, sice mohl navrhnout přiznání osobního důchodu sám sobě, konečné slovo však měl ministr s tím, že „*návrh předkládá ministru vnitra náčelník finančního odboru MV po dohodě s náčelníkem Správy kádrů MV*“. Mělo to však háček (či spíše pořádný hák): osobní důchod nemohl být přiznán, případně bylo nutné jej odebrat osobě, kterou soud odsoudil ke „*ztrátě čestných práv občanských*“, při-

17 Nezaměňovat se Zvláštní inspekcí Správy kádrů, kterou vedl Emil Janča (1921–1996). Úkolem inspekčního a kontrolního oddělení MV byla kontrola dodržování rozkazů MV a dalších interních aktů řízení, tedy spíše supervizní a auditní činnost. Úkoly Zvláštní inspekce Správy kádrů byly jiné. (Blíže srov. FROLÍK, Jan: *Ještě...*, s. 393.)

18 Personální spis A. Šlechty byl skartován nejpozději počátkem r. 1988, cit. údaje jsem čerpal pouze z jeho osobní evidenční karty, založené v personální evidenci MV.

padně ke „ztrátě hodnosti“, nebo osobě, jíž „byla hodnost příslušníka ministrem vnitra odňata“. Proto také A. Šlechta odešel z Ministerstva vnitra „bez ztráty květinčky“, tedy v hodnosti podplukovníka. Pak již neriskoval nic. Osobní důchod totiž nahrazoval „všechny důchody, které by jinak příslušníku náležely“ a navíc mohl být „příznán, i když příslušník ještě nespĺňuje podmínky na některý jiný důchod“. Potom již záleželo pouze na ministrovi, protože „výši osobního důchodu a počátek jeho výplat stanoví ministr vnitra“.¹⁹

A. Šlechta jako předválečný člen KSČ (od roku 1930) a předtím (1927–30) člen Komsomolu jistě měl jak mezi pracovníky Správy kádrů, tak mezi pracovníky aparátu ÚV KSČ dost známých, aby se včas dozvěděl, že s jeho kariérou na „vnitru“ je neodvolatelně konec, a mohl si připravit pro něj nejvýhodnější „ústupovou variantu“. Právě jeho předválečné členství v KSČ mohlo být tím faktorem, ke kterému přihlédl Karel Zíka, když souhlasil s tím, aby A. Šlechta vyvázl z oné mely prakticky bez škrábnutí. A právě o tyto součásti Ministerstva vnitra se sváděl boj mezi A. Novotným (podporovaným branně bezpečnostním oddělením ÚV KSČ) a R. Barákem. Ten sice ovládal operativní správy StB, jak se však ukázalo, ty nepředstavovaly masivní a neotřesitelné mocenské zázemí. Skutečnou mocenskou oporou nebyly a nikdy ani být nemohly. „Vytěsnil“ sice předválečné členy KSČ z operativních útvarů téměř beze zbytku, ti se však přesunuli jinam a nakonec nemalou měrou přispěli k tomu, že R. Barák skončil tam, kde skončil. Tato skutečnost se zřejmě také „podepsala“ na jeho naprosto nesmyslném obrazu „protoreformátora“ a dokonce předchůdce „pražského jara“ roku 1968.

Následné usnesení předsednictva ÚV KSČ z 27. února 1963 již mohlo při projednávání dodatečně zařazeného bodu „kádrové změny v rezortu Ministerstva vnitra“ pouze konstatovat, že A. Šlechta byl již propuštěn „s nárokem na plný výsluhový důchod“, a schválit jmenování jeho nástupce.²⁰ Ovšem předkladatelé návrhu (Mamula, Štrougal) zřejmě pracovníky aparátu ÚV KSČ uvedli v omyl (možná v „tom jel“ pouze Štrougal). Nešlo totiž pouze o „plný výsluhový důchod“, nýbrž o důchod osobní. A mezi nimi byl zásadní rozdíl: ať jsem listoval v uvedené služební knize MV-Fin-III-1 v příslušných ustanoveních, jak jsem chtěl (výsluhových důchodů se týkají články 24–45), našel jsem zde pouze negativa (alespoň z hlediska A. Šlechty): nárok na ně vznikl až po uplynutí dvaceti odsloužených, „započítatelných“, letech, což ovšem bylo možné obejít hned několika způsoby, nebylo však možné obejít čl. 38, podle kterého byla jeho výše stanovena rigidně a to v nejlepším případě v částce „nejvýše však 1 400 Kčs měsíčně“. Osobní důchod byl ovšem něco jiného.

Zejména tehdy, jestliže jeho výše jako taková byla nadstandardní. To se stává zřejmým, srovnáme-li údaj, uvedený na Šlechtově osobní evidenční kartě např. s jinou

19 Srov. AMV, Sběrka zrušených předpisů, služební kniha MV-Fin-III-1, čl. 149–152.

20 Srov. NA Praha, A ÚV KSČ, f. sekretariátu ÚV KSČ, podkladový materiál k uvedenému bodu (f. 02/4, sv. 4, a. j. 6).

částí zmíněného usnesení předsednictva ÚV KSČ, které tentýž den projednávalo i bod č. 21, označený jako „úprava důchodů“. Tehdy projednávalo i žádosti důchodců, přirozeně zasloužilých členů KSČ, kteří se obrátili na „rodnou stranu“ s žádostí o zvýšení skromných starobních důchodů. A úspěšně, jejich penze byly zvýšeny na částky v rozmezí 1 100–1 500 Kčs.²¹ Nutno uznat, že Štrougal se ke Šlechtovi zachoval jako grand, se štedrostí bijící do očí. Otázkou ovšem je: proč?

Je lákavé předpokládat (v podstatě automaticky), že Šlechta dostal „držhubné“, že toho prostě věděl příliš o skutečném pozadí tzv. stranických procesů, než bylo zejména A. Novotnému milé. Jenže, proč tedy potom mlčel až do smrti, tedy i poté, co A. Novotný zmizel v politickém záhroblí a stranické špičky se po roce 1970 vyměnili prakticky úplně? Možná však věděl něco o úloze sovětských poradců, či spíše o tom, jaký byl jejich vztah k sovětskému velvyslanectví? Na podobné otázky však nejspíše nikdy nedostaneme odpověď. Stejně jako na otázku, co si myslel, jestliže shlédl francouzsko-italský film režiséra Terence Younga z roku 1972 *Valachiho svědectví*. Na to aby jej mohl vidět i v Praze, žil dostatečně dlouho. Nepřipadala mu role Joe Valachiho (prvního sicilského mafiána, který porušil zákon „omerty“) v nezapomenutelném podání Charlese Bronsona, který již rovněž není mezi námi, povědomá či dokonce přitažlivá? Tak odpověď na tuto otázku určitě nezískáme nikdy. Já mohu pouze posloužit osobní vzpomínkou: když jsem onen film sledoval, pořád jsem si říkal, proč je mi jeho děj tak povědomý? Až později mi došlo, že popisuje události, které co do průběhu a chování jejich aktérů jako by z oka vypadly dějinám VKS(b). Je ovšem také možné – ba dokonce nejpravděpodobnější – že A. Šlechta poté, co se ocitl „za vodou“, byl prostě „rád, že je rád“ a nemínil si komplikovat zbytek života.

S ostatními propuštěnými totiž L. Štrougal zacházel jinak: k 2. prosinci 1962 je postavil mimo službu („zprostil funkce“) – a to byl institut trvalý, nikoliv dočasný či dokonce přechodný – a „zbavil hodnosti“ (čímž je – jak již víme – zbavil snu o osobním důchodu) a několik neděl nato je definitivně propustil. Z pramene citovaného v poznámce č. 20 lze pouze zjistit, že bývalý zástupce náčelníka Správy vyšetřování MV Bohuslav Brůha se stal referentem oddělení zvláštních úkolů ve výzkumném ústavu v Řeži u Prahy, Jaroslav Miller, bývalý náčelník I. správy, se jako pověstný fotbalový fanoušek stal „odborným referentem“ Muzea tělesné výchovy a sportu a Josef Lédl vedoucím hospodářského úseku výzkumného ústavu ČSAV v Kobylicích.

Ostatně propuštění oněch 52 důstojníků (často vysokých a nejvyšších funkcí) vyvolalo na Ministerstvu vnitra nemalé pozdvižení, které Štrougal považoval za nutné uklidnit.²²

21 Tamtéž, Zápis z jednání předsednictva ÚV KSČ, konaném 27. 2. 1963 (02/4, sv. 6, a. j. 6).

22 10. 12. 1962 pronesl na shromáždění stranických a služebních funkcionářů projev, ve kterém považoval za nutné pronést i následující chlácholivou pasáž: „Z Ministerstva vnitra bylo uvolněno 52 pracovníků, kteří nesli hlavní zodpovědnost za hrubé nezákonnosti, provokace a brutální násilí, zvláště na úseku politických procesů. S žádnou další podobnou akcí propouštění se nepočítá, jak se snaží namluvit někteří jednotlivci“. (Stov. AMV, f. sekretariátu náměstka ministra vnitra Š. Demjana /A 24/, i. j. 324.)

Že by v 70. letech Karel Zíka ještě působil ve funkci náměstka ministra národní obrany, o tom pochybuji rovněž. Již v roce 1963 výrazně přesáhl hranici důchodového věku, která mu jako držiteli osvědčení o odbojové činnosti podle zákona č. 255/1946 Sb. příslušela.

Při líčení „schopností“ v pravdě slaboduchého ministra Karola Bacílka (1896–1974, ve funkci ministra národní bezpečnosti od 23. ledna 1952 do 14. září 1953), který s chutí přenechával reálnou moc náměstkovi Stanislavu Baudyšovi, ovšem Josef Frolík naopak nepřehání. Ostatně Sbíрка kádrových rozkazů nám podává jako celek v tomto ohledu svědectví více než výmluvné a dává mu tentokrát za pravdu. Valnou většinu kádrových rozkazů z doby Bacílkova ministrování totiž tvoří kádrové rozkazy náměstka ministra národní bezpečnosti vydávané Stanislavem Baudyšem. Ministr Bacílek se tím prostě neobtěžoval. Ponechával Baudyšovi „volnou ruku“ i v případech, kdy se to prostě zdá neuvěřitelné. Tak to byl např. právě Baudyš, který sérií kádrových rozkazů obsadil klíčová místa nejdůležitějších útvarů Státní bezpečnosti v souvislosti s její reorganizací, spočívající v nahrazení krajských velitelství StB krajskými správami a Velitelství StB Hlavní správou StB, k nimž došlo k 1. červenci 1952.²³ Bacílek si ponechal kádrové pravomoci pouze pokud jde o útvary ochrany (tehdy prezidenta a ústavních a stranických činitelů) a rozvědky (tehdy „odbor Z“). Ještě v jednom případě si nenechal ujít příležitost: je to kádrový rozkaz ministra národní bezpečnosti (který má však v tomto případě spíše charakter „vyhlášky pro vojsko“ než personálního rozhodnutí), kterým podřízené seznámil se skutečností, že rozkazem prezidenta republiky ve věcech kádrových č. 33/1952 byl Karol Bacílek k 1. červnu 1952 jmenován do hodnosti armádního generála. Dodejme však spravedlivě, že obdobným způsobem nechal vejít ve známost, že do hodností plukovníků byli k témuž datu jmenováni i jeho náměstci Jindřich Kotal, Stanislav Baudyš a Josef Jerman.

Obdobně počátkem roku 1953, tj. po nabytí účinnosti zmíněného zákona č. 89/1952 Sb., zůstal Bacílek naprosto nečinný a ponechal na Baudyšovi, aby v jiné sérii kádrových rozkazů stanovil vyšší funkčních platů funkcionářů Státní bezpečnosti, a tak si je zavázal.²⁴ Chápu, že to zní neuvěřitelně, ale je to prostě nevyvratitelný fakt. Jinou věcí

23 Srov. AMV, Sbíрка kádrových rozkazů, KRNMNB č. 398 – 489/1952.

24 Tamtéž, KRNMNB č. 22/1953 a násl. Zajímavý (alespoň pro mne) je pak KRNMNB č. 31/1953, týkající se košické správy StB. Míhne se v něm totiž poprvé i jméno mladého podporučíka Jána Hanuliaka, tehdy náčelníka samostatného oddělení východní emigrace (VE). Víme-li dále z jeho oficiálního životopisu (zveřejněného v jakémsi záchvatu otevřenosti v první půli 70. let v ČTK), že za války působil jako šifrant a spojař ve štábu čs. armádního sboru na východní frontě (jak se do řad „svobodovců“ dostal, se ovšem nedovíme), vezmeme-li v potaz, že vrchní velení čs. jednotek sídlilo v Londýně a že čs. jednotky měly právo s ústředím komunikovat s pomocí vlastních šifer (takže pro Sověty asi tajné nebyly), víme-li kromě toho odjinud, že právě problematika „VE“ byla v té době předmětem enormního zájmu sovětských poradců, kterým právě v Košicích a v Prešově byli příslušníci těchto útvarů doslova k ruce (Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě...*, s. 402–405) a vezmeme-li v úvahu i jeho pozdější kariéru, pak i ten největší skeptik musí uznat, že pokud platí, že $1 + 1 = 2$, můžeme se pouze dohadovat o tom, s kterou sovětskou tajnou službou spolupracoval, nikoliv však o tom, jestli vůbec s nějakou. Jde sice spíše o zpravodajskou mozaiku (které příliš v oblibě jinak nemám) než o souvislý a prameny bezesbytku podložený obraz, tentokrát však uvedená deduce působí přesvědčivě (ovšem s výhradou, že při její konstrukci byla použita nepřilíh spolehlivá vylučovací metoda).

jsou otázky, které z něj vyplývají. Předně co bylo příčinou toho, že relativně schopný a určitě cílevědomý Ladislav Kopřiva (1897–1971, ve funkci ministra národní bezpečnosti od 23. května 1950 do 22. ledna 1952) byl nahrazen tímto sebestředným ješitným blbem. Jaká intrika, zákulisní boj či chladný kalkul stály v pozadí této personální změny? Obávám se, že historikové budou již navždy mít v nabídce pouze více či méně důmyslné teorie. Zachovaný dobový písemný materiál, který by mohl uspokojivou odpověď poskytnout, k dispozici není (alespoň jsem jej nenašel) a z pamětníků již nikdo není na živu.

Také já se pokusím zaplnit „díru na trhu“ a nabídnout vlastní hypotézu. Považuji totiž za možné, že za tím vším byla prostě snaha uchláchnout slovenskou stranu; ta totiž velmi nelibě nesla výrazné faktické okleštění mocí Sboru povereníků, k němuž došlo po roce 1950 (byť porovnání formální početnosti IX. a X. Sboru povereníků tomu na první pohled neodpovídá).²⁵ Zejména Ministerstvo národní bezpečnosti již krátce po svém vzniku zasáhlo do kompetencí Poverenictva vnitra velmi razantním způsobem: k 1. srpnu 1950 byla zlikvidována slovenská centrála StB (odbor BA Poverenictva vnitra) a ministr Ladislav Kopřiva začal prakticky okamžitě realizovat na velitelských místech StB na Slovensku zásadní personální změny. Když již k 1. srpnu 1950 odvolal z funkce velitele krajského velitelství StB v Bánské Bystrici Františka Vidiečana, málokterý komunista mohl proti odvolání předválečného policisty (od roku 1939) něco zásadního namítat.²⁶ Méně se však Slovákům asi zamlouvalo, že jej nahradil Čech Miroslav Vomáčka. Obdobné to bylo v případě Štefana Kubíka, odvolaného z funkce velitele krajského velitelství StB v Žilíně, kterého k 1. srpnu 1950 nahradil Martin Lipár, sice rodák ze Slovensku blízkého Hodonína, přesto však Slováky vnímaný jako někdo z „historických zemí“ – a tedy Čech. Třetí byl štábní kapitán Jozef Masorjak (četník od roku 1937), jehož v Košicích k témuž datu nahradil Jozef Balog, rodák z Užhorodu.

Když pak v červnu 1951 odstoupil z funkce velitele 1. sektoru Velitelství StB Vincenc Urban, bývalý velitel krajského velitelství Lidových milicí v Nitře, a vystřídal ho rovněž Čech, Kamil Pixa, vnímala to už slovenská strana velmi negativně. Zejména

25 Srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 682–684.

26 Na rozdíl od Čech a Moravy na Slovensku Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) po r. 1945 nevznikl a kontrarozvědnyimi úkoly byla pověřena Státní bezpečnost, která byla povětšinou složena z příslušníků předválečných či válečných policejních sborů. Na tuto skutečnost pak čeští komunisté poukazovali často a se značným roztrpčením. Mohli navíc poukázat i na to, že v Čechách a na Moravě již byli předváleční policisté či četníci z vedoucích velitelských míst ve Státní bezpečnosti již uvolněni (Josef Stehlík v Plzni k 1. 9. 1950, Václav Stehlík v Karlových Varech k 31. 10. 1950, Ladislav Mádle v Liberci k 31. 12. 1949, Jindřich Machálek v Ostravě k 1. 10. 1950, František Polanský v Pardubicích k 1. 10. 1950). Navíc řady této složky museli opustit i ti, kteří dokonce stáli u její transformace v jeden z pilířů moci KSČ: JUDr. Jan Hora (1900–1953) a Josef Richter (1917–1987); mimochoodem, vedle A. Prchala a Z. Kupce jeden z pouhých tří členů tajuplné přeunorové sítě regionálních rezidentů (RR), které se mi podařilo identifikovat Byl v ní činný na Mladoboleslavsku pod krycím jménem Polák. Takže vlastně nejde o nic jiného než o součást nezbytné „očisty“ opory dělnické třídy od „příslušníků buržoazních policejních sborů“, což byla činnost, již se zejména L. Kopřiva věnoval s horlivostí přímo fanatickou. Na Slováky to však jistě neplatilo – sice byla pravda, že na otázku, proč na jejich místo nebyl jmenován žádný Slovák, existovala řada racionálních odpovědí, slovenští komunisté však neslyšeli na žádnou z nich, prostě proto, že podle nich byly věci, týkající se Slovenska, čistě slovenskou záležitostí a bylo pouze na nich, jak si je uspořádají.

proto, že tato změna s ní nebyla vůbec konzultována – formálně šlo o rozhodnutí velitele Velitelství StB Jaroslava Hory, na základě jehož rozkazu (RVVStB č. 5/1951) byl odvolán, nikoliv o rozkaz ministra národní bezpečnosti. Slováci to přirozeně vnímali jako vzkaz, že personální obsazování velitelských míst ve Státní bezpečnosti je výlučně věcí Prahy a Bratislava proto do toho nemá co mluvit.

Značný rozruch pak vyvolalo následující (k 12. říjnu 1951) odvolání velitele krajského velitele StB v Bratislavě podplukovníka Jozefa Ilčíka, jehož ve výkonu této funkce („řízením pověřen“) nahradil pouhý podporučík (zato Čech) Jaroslav Hrbáček.²⁷ Ostatně náčelníkem krajské správy MV ve slovenské metropoli se později stal, a to na sedm let, další Čech, Josef Houska, pozdější náčelník I. správy. J. Ilčík později (zřejmě demonstrativně) našel útočiště v Kanceláři SNR. Obdobně bylo prakticky současné odvolání Ludvíka Filana z funkce velitele krajského velitelství StB v Nitře (pro Slováky rovněž citlivá oblast) k 13. listopadu 1951 a jeho nahrazení Františkem Červenkou. Ostatně, jak by se tvářili Češi, kdyby na místa policejních ředitelů v Praze a dejme tomu ve Středočeském kraji byli jmenováni Slováci, kteří by – nota bene – předtím v Čechách vůbec nežili a nesloužili? Masivní byla i tzv. kádrová pomoc Slovensku; najdeme jen málo tehdejších příslušníků SNB (a zejména těch, kteří sloužili u StB), jež by počátkem 50. let nestrávili rok či dva na Slovensku. Sice obvykle obsazovali střední náčelnické funkce, i tak však bránili mladým slovenským kolegům, nad nimiž ostatně v ničem nevynikali, ve služebním postupu.

Poté co byl likvidován k 1. srpnu 1950 odbor BA Poverenictva vnútra, ztratil nejen Sbor povereníkú, ale i slovenští komunisté jakýkoliv reálný vliv na činnost útvarů StB na Slovensku; navíc k 1. lednu 1951 došlo i k další zdánlivě nenápadné změně, která byla sice v logice věci, ale současně i zlověstná. Tzv. zpravodajský paušál (tj. financování operativní a agenturní aktivity) byl od té doby přidělován rovněž z Prahy: po tomto datu „budou dostávat KV Stb na Slovensku zálohu na zprav. vydání od MNB – VSTb a ne jako dosud od Poverenictva vnútra“.²⁸ Poté již slovenská politická elita ztratila poslední možnost získat alespoň rámcovou představu o tom, čím se útvary StB na Slovensku zabývají. Přitom v květnu 1950 byl Gustav Husák jako údajný vůdce skupiny „slovenských buržoazních nacionalistů“ zbaven většiny funkcí (a v únoru 1951 zatčen), takže i slovenští komunisté měli velmi pádné důvody k nespokojenosti – po pravdě řečeno ze všeho nejspíše byla řada z nich (ne-li většina) vystrašena k smrti.

Proto si myslím, že zejména poté, co padlo rozhodnutí, že v ozbrojených sborech, ale i u hasičů, povede cesta vzhůru pouze přes Moskvu, došla Slovákům prostě trpělivost. Politbyro ÚV KSS mělo mít při výběru budoucích frekventantů sovětských

27 Srov. TRMNB č. 22 z 18. 10. 1951. Skutečnost, že Kopřiva v případě Ilčíkova odvolání zvolil formu rozkazu ministra, byl v té době byly již kádrové rozkazy běžně vydávány, možná naznačuje, že toto své personální rozhodnutí považoval za konfliktní a chtěl mu tímto způsobem dodat větší váhu. A to zejména u slovenské strany, které chtěl možná doložit, že se z Urbanova případu poučil.

28 Srov. AMV, fond sekretariátu Velitelství StB (f. 310), pozvánka na *Poradu orgánů pověřených vedením zpravodajského a agenturního paušálu* (310/60/1).

odborných škol pouze poradní hlas, kdežto konečné rozhodnutí mělo padnout v Praze. Přitom např. hasiči byli, vedle ryze správních agend, to poslední, co na „vytunelovaném“ Poverenictvu vnitra vůbec zůstalo. Domnívám se, že zřejmě proto se stal Karol Bacílek ministrem národní bezpečnosti po Ladislavovi Kopřivovi; měl být nejspíše zástupcem slovenských zájmů – byl stejně jako Kopřiva zakládajícím členem KSČ a navíc byl bez funkcí (z funkce předsedy Sboru povereníků byl odvolán 11. září 1951). Oba nakonec stihl obdobný osud: rodná strana je zavrhlá v roce 1963 (Bacílek byl zbaven stranických funkcí, kdežto Kopřiva byl z KSČ rovnou vyloučen). Že si Slováci vsadili na špatného koně, který vůbec nesplnil jejich očekávání, je jiná záležitost.²⁹

Připouštím, že řada čtenářů bude toto vysvětlení pozadí uvedené mocenské rošády považovat za příliš přízemní, ne-li banální, mne však více zajímá, že ze všech, s nimiž jsem měl možnost se seznámit, nejspíše vyhovuje zásadám poučky zvané Occamova břitva: *Entita non sunt multiplicando praeter necessitatem*. Mám-li volně (a aplikovaně) tento vzkaz středověkého anglického mnicha přeložit do češtiny, vychází mi následující. Vždy hledej nejjednodušší vysvětlení, složitější ponech spíše stranou a těch nejkomplikovanějších a nejosofistikovanějších si raději nevsímej vůbec; ze všeho nejspíše jde beztak o nesmysly. To bude ostatně důvod toho, proč se ze mne nikdy nestane úspěšný autor scénářů televizních „dokumentárních“ pořadů či uznávaný investigativní novinář. To mne však příliš netrápí. Na cti mi to rozhodně neubírá – spíše naopak.

S tímto podivně laxním přístupem K. Bacílka ostře kontrastuje postup Rudolfa Baráka. Ten když na podzim 1953 jmenoval do náčelnických funkcí vedoucí funkcionáře nově zřízených ústředních správ Ministerstva vnitra (včetně jejich zástupců a náčelníků odborů či oddělení) a stanovil jim funkční platy, učinil tak prostřednictvím kádrových rozkazů ministra vnitra. Stejně postupoval i počátkem roku 1954 při jmenování náčelníků nově zřízených krajských správ MV (vznikly k 1. lednu 1954 sloučením stávajících krajských správ StB, VB a krajských oddělení nápravných zařízení).³⁰ Obdobně účinně dokázal využívat tzv. systemizace. Šlo o to, že na Ministerstvu národní bezpečnosti byly touto systemizací vytvořeny funkce (vedle tisíců dalších) i pro naprosto neuvěřitelný počet 80 generálů, 513 plukovníků, 1 578 podplukovníků, 5 611 majorů, 7 699 kapitanů a 14 564 nadporučíků.³¹ Tuto systemizaci MNB převzalo Barákov Ministerstvo vnitra prakticky bezesbytku. Vtip tohoto

29 Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě...*, s. 455 a zejm. pozn. č. 439, s. 510–511.

30 Srov. AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRMV, č. 1351 a násl./1953 a KRMV č. 248/1954. V první případě jde sice formálně o pouhé jmenování, které však R. Barák opatřil dodatkem „*dosavadní funkční plat se nemění*“, který byl pro příslušné náměstky závazný a v navazující sérii kádrových rozkazů jej museli respektovat. R. Barák tak jasně vzkázal svým podřízeným (náměstky nevyjímajíc): to, co jste získali za Kopřivy a Bacílka, vám ponechávám – alespoň zatím. Vaše budoucnost však závisí na mně.

31 Srov. AMV, f. sekretariátu ministra (A 2/2), i. j. 1181, schůze kolegia 20. 1. 1961, *Zpráva o nedostatcích v povyšování důstojníků*. Původní přehled systemizace MNB se v AMV nenachází, takže se zatím musíme spokojit s touto zpětnou dílčí sumarizací z úst K. Zíky.

systemu totiž spočíval v tom, že funkcionář zastávající určitou funkci měl nárok (samozřejmě se souhlasem ministra, který jej mohl, ale také nemusel, udělit) na funkční plat, odpovídající plánované (tedy nikoliv skutečně dosažené) hodnotě, takže např. kapitán dostával, avšak teprve poté, co s tím ministr vyslovil souhlas, funkční plat generála. Navíc umožňoval (nebo přinejmenším usnadňoval) i mimořádné povyšování poddůstojníků do důstojnické hodnosti se stereotypním odůvodněním, že „*jmenování zastávají funkce plánované pro důstojníky, v této se osvědčují a mají předpoklady dalšího růstu*“. Těchto kádrových rozkazů bylo vydáno takové množství, že je nelze v odkazu vypočítávat, protože by ve *Sborníku AMV* již nezbylo místo pro nic jiného. Systematizaci MNB připravil ještě S. Baudyš, za hostejného přihlížení K. Bačíka, ale v plném rozsahu ji využíval až R. Barák, který si s její pomocí zajišťoval u příslušníků SNB a dalších ozbrojených složek Ministerstva vnitra mimořádnou autoritu a oblibu. Celý tento systém byl však obludně nákladný a počátkem 60. let 20. století, kdy se Československo dostalo do hluboké ekonomické krize, začal dokonce ohrožovat i stabilitu státního rozpočtu; zejména poté, co se začalo pracovat v letech 1960–61 na předpisu *Základní ustanovení o průběhu služby příslušníků Ministerstva vnitra* (MV-kádr.-I-1), který v plném rozsahu zakotvoval nárok na postup v hodnostech vlastně výlučně podle počtu odsloužených let, jenž mohl být zpomalen pouze formou kázeňských trestů. Tehdy upozornil náčelník Správy kádrů Karel Zíka, že pouze v roce 1961 by bylo ve službách Ministerstva vnitra rovných 190 plukovníků (což mimochodem nesvědčí o tom, že by hrál pouze roli ke všemu ochotného kývala). Zejména zmínil-li rovněž jako velmi palčivý problém případ mimořádně povýšených důstojníků z let 1954–59 (v tomto období jich bylo mimořádně povýšeno 2 898, z toho nejvíce – 1 995 – v roce 1955). To byla skrytá, leč přímá výtka právě R. Barákovi.³² Vedení Ministerstva vnitra bylo nakonec donuceno řešit tento problém zásadním způsobem, ale o tom až jindy.

Již jsem se zmínil o tom, že – kromě uvedeného – měl R. Barák příslušníky SNB (a zejména ty, kteří sloužili u StB) doslova v hrsti i ve smyslu trestněprávním prostřednictvím Zvláštní inspekce Správy kádrů.³³ A R. Barák se dokázal „svých“ mužů zastat velmi rázně. Minimálně v jednom případě totiž dokázal (ve spolupráci, či spíše ve spolupachatelství, s generálním prokurátorem) zastavit trestní stíhání několika příslušníků StB, důvodně podezřelých z podílu na trestném činu vraždy. Během roku 1954 bylo opět zahájeno vyšetřování vraždy Petra Konečného. Jeho výsledkem bylo, že jako spolupachatelé byli vojenskými prokurátory označeni též Josef Čech, Ladislav Zelenka, Otomar Kašina a Antonín Liška. Vyšetřovatelé dospěli k závěru, že v jejich případě je zapotřebí v trestním stíhání pokračovat. S tím R. Barák nesouhlasil: dohodl se s tehdejší generálním prokurátorem Václavem Alešem (jemuž Hlavní

32 Tamtéž.

33 Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě ...*, s. 393–394.

vojenská prokuratura podléhala) a navrhli politickému byru ÚV KSČ, aby rozhodlo, že v tomto případě nebude trestní stíhání pokračovat. Svůj návrh odůvodnili tím, že uvedené osoby označili za „vzdálenější účastníky“,³⁴ a proto se na ně vztahuje „amnestijní“ usnesení politbyra ÚV KSČ z 28. července 1953, které poté, co se seznámilo s výsledky vyšetřování zavraždění Františka Novotného a Wiesnera, rozhodlo, aby „v těchto případech nebylo proti vzdálenějším účastníkům vedeno trestní řízení“.³⁵

S tím ostře nesouhlasilo II. oddělení (státní administrativy a branné) ÚV KSČ. Poukázalo jednak na to, že někteří z nich nebyli z řad SNB propuštěni, jak příslušné usnesení ukládalo, protože příslušné usnesení znělo, aby „byli soudně stíháni ti orgánové Stb, kteří jsou již ve vazbě pro další zločiny, a nebyli již soudně stíháni ostatní účastníci, avšak pokud pracují dosud v Bezpečnosti, byli ze služeb Bezpečnosti propuštěni“. V souvislosti s tím vyjádřilo nelibost nad tím, že S. Zadrobílek a Karel Košťál jako náčelník Správy kádrů a náměstek ministra vnitra de facto, přes upozornění II. oddělení, ignorovali usnesení politbyra ÚV KSČ.³⁶ Navíc mělo i zásadní výhrady k tomu, že předkladatelé návrhu označují vyšetřované za „vzdálenější účastníky“. Namítá, že např. A. Liška se na vraždě Petra Konečného přímo podílel, podobně jako Josef Čech. Navíc výklad usnesení z 28. července 1953 jako usnesení „amnestijního“ je chybný, protože textu usnesení neodpovídá. „Kromě toho účastníci vraždy na Petru Konečném nebyli vzdálenějšími účastníky, nýbrž se dopustili trestného činu pomoci k vraždě (§ 7, ve spojení s § 216 tr. zák), na který stanoví zákon trest v rámci sazby, která je určena na vraždu samotnou. Zvláště u mjr. Lišky jeví se účast na vraždě jako bezprostřední a aktivní. V uvedeném případě nešlo ostatně jen o nesprávné metody, ale o promyšlenou vraždu, kterou měly být zahlazeny nesprávné metody a odvráceny důsledky tohoto jednání“.³⁷ Nenechme se však mýlit: spravedlivé rozhořčení pracovníků II. oddělení totiž podle mého přesvědčení nevyvolala skutečnost, že byl spáchán trestný čin vraždy, nýbrž skutečnost, že byl spáchán bez předchozího projednání s „věcně“ příslušnými stranickými orgány, protože o něm rozhodli sice členové KSČ, avšak na vlastní odpovědnost – a především bez konzultace s nimi. Pochybují totiž, že kdyby se totiž Štěpán Plaček, Jindřich Veselý či Osvald Závodský tehdy

34 Srov. NA Praha, Archiv ÚV KSČ, f. sekretariátu ÚV KSČ, jednání politického sekretariátu ÚV KSČ 21. 3. 1955, *Návrh usnesení* (02/2, sv. 36, a. j. 49).

35 Tamtéž.

36 Tamtéž, *Stanovisko II. oddělení ÚV KSČ*. Část cit. usnesení z r. 1953 je k zápisu dopsána rukou (a tedy zřejmě dodatečně), ale argumentace II. oddělení dokládá, že i připsaný dodatek je nutno – a to bez ohledu na jeho formu – pokládat za nedílnou součást tehdejšího závěru politbyra ÚV KSČ. Pozoruhodný je rovněž úvod příslušné *Zprávy*, předložené tehdy vrcholnému stranickému grémiu. Vražda F. Novotného a B. Weisnera je označena za dílo „spiklenců v Bezpečnosti“, tedy někoho, s kým právě předkladatel *Zprávy* (Karol Bacílek) rázně skoncoval (což nebyla pravda, spíše si přisvojuje „zásluhu“ svého předchůdce ve funkci L. Kopřivy), slovy, že se jedná o „zločinné metody, zaváděné bandou zrádců do Státní bezpečnosti“, s tím, že podobné případy „se dnes již vůbec nevyskytují, nebo jsou ihned po odhalení řešeny soudně“. (Srov. tamtéž, *Zápis ze 139. schůze politického sekretariátu ÚV KSČ* dne 28. června 1953, f. 02/5, sv. 61, a. j. 165.)

37 Tamtéž. *Stanovisko II. oddělení ÚV KSČ*.

obrátili s žádostí o souhlas na příslušná místa „řádným služebním postupem“, že by jej nedostali.

Aparát ÚV KSČ v tomto případě pouze bránil své pozice a svoje pravomoci a moje zkušenosti ze státní správy mne přesvědčily o tom, že jen málokdo dokáže být tak přesvědčivý jako lidé, jimž nebesa nadělí jako nečekaný dárek možnost vystupovat při obraně svých koryt a privilegií jako nezištní bojovníci za právo a spravedlnost. Tato má celoživotní zkušenost se však netýká pouze „pravověrných“ členů KSČ, nýbrž má – bohužel – platnost obecnou. Dokládá také, jak pravdivá je ona zásada heuristiky, která tvrdí, že interpretace pramenů (na rozdíl od zásad, jimiž se řídí jejich vnitřní a vnější diplomatická kritika, které jsou plně srovnatelné s exaktními metodami, používanými přírodovědci) je a vždy bude i záležitostí značně subjektivní a jako taková od osobnosti interpreta a doby, v níž žil, zřejmě neoddelitelná. Ostatně i proto historické poznání není a z principu ani nemůže být nikdy považováno za uzavřené. Ostatně v tom spočívá, alespoň pro mne, také jeho kouzlo.

Vrátíme-li však zpět, nezbyvá než konstatovat, že R. Barák tehdy ještě prosadil svou. Vedení strany vyslovilo s jeho návrhem souhlas. „*Politické byro ÚV KSČ souhlasí s tím, aby proti pplk. SNB Josefu Čechovi, býv. mjr. Ladislavu Zelenkovi, býv. orgánu min. vnitra Kašínovi, mjr. SNB Antonínovi Liškovi nebylo vedeno trestní řízení pro účast na vraždě Petra Konečného. Provede: s. Aleš*“.³⁸ A toto usnesení politbyra již „amnestijní“ povahu mělo. Protentokrát tedy R. Barák uspěl. Jisté však je, že o rok později by se mu to již nepodařilo. Když se v únoru 1956 vrátila z Moskvy delegace představitelů KSČ a KSS (R. Barák byl jejím členem), bylo všem jejím členům jasné, že dosavadní „zametání pod koberec“ již možné nebude, alespoň ne v případech, které jsou všeobecně známé. Bezmála do roka a do dne, k 1. dubnu 1956, byli z funkcí odvoláni náměstci Antonín Prchal a Karel Košťál i náčelník Správy vyšetřování Milan Moučka. O funkci přišel i S. Zadrobílek. Z řad SNB odešli, ovšem již ve vší tichosti „ze zdravotních důvodů“, případně „na vlastní žádost“, také Antonín Liška či Andrej Keppert. Následovala je i celá řada dalších nenápadných „myšek“, o kterých sice nikdo pořádně nic nevěděl a oni si velmi přáli, aby u toho i zůstalo (a mnohým se to i podařilo). Pouze Josef Čech (1912–1988) odolával a ze sedla jej vyhodil až rok 1968. Lze to říci i tak, že právě v roce 1955 byl R. Barák na vrcholu moci a byl – jak se zdá – skutečně i nejmocnějším mužem politbyra ÚV KSČ. O pouhý rok později již bylo všechno jinak. Základy jeho osobní moci se začaly drobit z příčin, jež nemohl ovlivnit – až do Kremlu totiž jeho vliv určitě nedosahoval.

Proto také příliš nevěřím tvrzením Josefa Frolíka o jeho přezíravém poměru k so-

38 Tamtéž, *Usnesení 49. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 21. 3. 1955* (02/2, sv. 36, a. j. 49). Zajímavé jsou rukopisné poznámky shrnující průběh diskuse k tomuto bodu. Vyplývá z nich, že R. Barák vyjádřil nesouhlas se stanoviskem II. oddělení, Bacílkovo vyjádření je nečitelné, Zápotocký spíše s Barákem nesouhlasil („*metody tam byly a pak se vyzouvali z toho*“), čemuž oponoval opět Barák tím, že jde o starou záležitost („*staré 7 let*“), a Novotného – jaké překvapení – obojaké („*přípomínky II. oddělení jsou správné, přišli do Bezpečnosti jako nadšení – mysleli, že dělali v zájmu strany*“).

větským poradcům. Toto tvrzení je podle mého nutno řadit k projevům toho, čemu říkám „nacionalismus byrokratů“, s jehož výraznými projevy jsem se setkal po roce 1989; podle mých zkušeností právě slovenská byrokracie, ovládající všechny organizační celky aparátu slovenské části federace, byla skrytým, leč rozhodujícím „hnacím motorem“ pohybu, který vedl až k rozpadu československého federálního státu. Popravdě řečeno, velmi zdatně (byť skrytě) jí při tom sekundovala byrokracie česká. Konec konců heslo o budování federace „zdola“ jim oběma slibovalo nárůst kompetencí a s nimi spojený nárůst počtu „tabulek“, stejně jako zvýšená odpovědnost slibovala zvýšení osobního hodnocení a příplatků za vedení. Kompetence prostě vždy přinášejí těm, jimž jsou svěřeny, i finanční prospěch, takže následně pak přirozeně pohlížejí nelebým okem na ty, kteří jim tyto kompetence upírají – že to v 50. letech byli sovětsští poradci (a v 90. letech „federál“), je irelevantní. Proto bylo tak populární mluvit o nich (samozřejmě pouze v ústraní) jako o bandě oslů, zejména, jestliže to velmi často odpovídalo pravdě, kteří „nás“ učí věci, které umíme již dávno a lépe, a berou za to hříšné peníze (které by tedy vlastně měli patřit „nám“). Přidáme-li k sovětským poradcům jako jejich věrné souputníky i staré, zkostnatělé a nevzdělané „dělnické“ kádry, s jejichž schopnostmi to není lepší, dostaneme obraz nepřítel, s nímž se reformátoři „pražského jara“ střetli v boji o „socialismus s lidskou tvář“. Pravda, někteří z nich to mysleli opravdu vážně; byla jich však mizivá menšina. Ostatně ze statisíců členů KSČ, vyloučených z této strany v období „normalizace“, jich nalézáme mezi signatáři Charty 77 jen několik stovek. Ti zbylí se ochotně zařadili mezi „pomýlené“.

Již od roku 1681, kdy Jean Mabillon vydal fundamentální *De re diplomatika libri sex*, víme, že rozpoznáním falza úkol historika splněn není, protože zbývá ještě to nejdůležitější: určit kdy a v čím okolí toto falzum vzniklo, čím zájmem jeho vznik vyhovoval a co lze z toho vyvodit. Obávám se, že tyto Josefem Frolíkem šířené pověsti o Barákově ignorování sovětských poradců ze všeho nejspíše odpovídají kritériím, jež nám odkázal výše uvedený učený otec benediktýn z pařížské kongregace sv. Maura. Je totiž v tomto případě v zásadě jedno, zkoumáme-li údajně merovejskou listinu či „novou“ koncepci českých dějin, protože v obou případech jde o totéž. O doklad nároků na „tituly, práva a důchody k nim náležející“. Proto se v Československu objevilo v 60. letech tolik stoupců „československé cesty k socialismu“ zejména mezi tzv. řídicími pracovníky stranického a hospodářského aparátu. Proto se také tato teorie příliš neujala mezi příslušníky StB, s výjimkou rozvědky (I. správy), do jejichž řad přicházelo čím dále tím více mladých a vysokoškolsky vzdělaných pracovníků.

Ve skutečnosti archivní prameny mluví spíše o opaku: představitelé sovětských poradců se pravidelně účastnili jednání kolegia Ministerstva vnitra, stejně jako se předtím účastnili jednání kolegia Ministerstva národní bezpečnosti za Kopřivy a Bačínka. R. Barák jistě také nezapomněl na lekci, kterou obdržel na podzim 1953, kdy jeho obmyslný plán stát se pod maskou ministra vnitra (zdánlivě neškodného šéfa rezortu vnitřních věcí, jakým byl Nosek) ministrem národní bezpečnosti, tedy ústřed-

ního orgánu státní správy s úplně jinými kompetencemi a okruhem působnosti. Jedině tato vyhlídka mohla přimět mladého a ambiciózního stranického aparátníka okresního formátu k tomu, aby se vzdal pohodlné funkce místopředsedy vlády de facto bez portefeje a převzal administrativně náročnou funkci hlavy jednoho z nejsložitějších rezortů vůbec, kterým bylo Ministerstvo vnitra až do doby, kdy se po listopadu 1989 „z peněz staly opět peníze“.

Tehdy jeho záměry zmařila událost, s níž (jako nikdo v Československu) nepočítal: smrt J. V. Stalina. Po ní následoval bleskový vzestup L. P. Beriji zakončený neméně bleskovým pádem, kdy byl zatčen, „odsouzen“ a „popraven“ – uvozovek v obou případech užívám proto, že výkon trestu smrti je v češtině odvozen od slov „po právu“ – a o tom se v tomto případě, stejně jako ve valné většině dalších, nedá mluvit.³⁹ V roce 1956 se situace v jistém smyslu opakovala: zásada „stranické kontroly“ začala být uplatňována v Praze i v Moskvě a vliv Baráka začal klesat, a to především v politickém byru ÚV KSČ. Podle tradovaného podání (a některé písemné prameny možná naznačují, že tyto vzpomínky pamětníků mohou mít leccos do sebe) se R. Barák v poslední fázi svého letitého konfliktu s A. Novotným spoléhal na podporu Moskvy – přesněji řečeno vedení KGB. Té se však, když by ji opravdu potřeboval, nedočkal. Toto Barákovo zoufalé úsilí získat si vlivného spojence však nemá logiku v případě, jestliže by Barák sovětské poradce (tedy exponenty KGB) před pouhými pár lety ostentativně přezíral a na jejich mínění nebral ohled a jejich vliv omezoval na trapné minimum. To by mu totiž KGB nezapomněla. A zaměstnanci Ministerstva vnitra si také uvědomili, že moc a vliv šéfa rezortu na jejich platy a služební postup není tak absolutní, jak se jim R. Barák snažil předvádět, protože konečné slovo měly orgány stranického aparátu, které je také dokázaly od roku 1956 se stále stoupající razancí uplatňovat. A již nikdy nezapomněli, že jejich „maršálské hole“ neleží v jeho kanceláři (či kanceláři jeho nástupce), nýbrž někde úplně jinde.

Ti, které v roce 1955 R. Barák zachránil, však vyhráno ještě neměli. Po Barákově pádu však Vyšší vojenská prokuratura obnovila svůj zájem. Ve vězení skončil Antonín Prchal a vyšetřován byl i Milan Moučka. „Spolupráce“ s vyšetřovacím aparátem Ministerstva vnitra (Inspekci ministra vnitra nevyjímaje) však byla natolik deprimující, že vojenští prokurátoři raději vedli vyšetřování sami. O průběhu tohoto vyšetřování proto nacházíme v Archivu MV pouze nepřímé stopy; jsou to především různé žádosti Vyšší vojenské prokuratury v Příbrami o další a další podklady, potřebné k vyšetřování. A pak se zde nalézá i doklad, který naznačuje, jak a z čího popudu celé trestní stíhání nakonec vyznělo do ztracena. Dne 28. srpna 1968 sovětské jednotky obsadily i ruzyňskou vazební věznici. O průběhu této velmi specifické „bratrské návštěvy“ nám zanechal její náčelník zprávu. Dovídáme se z ní např., že k obsazení věznice došlo v pět hodin ráno a že sovětská důstojníci prověřili všechny vězně osobně

39 Srov. blíže FROLÍK, Jan: *Ještě...*, s. 390–391.

na celách. Jistě se od všech dozvěděli, že jsou naprosto nevinní, to ale na ně – a po právu – jistě dojem neudělalo (já bych se totiž v tomto případě zachoval stejně). Cíl jejich návštěvy byl totiž evidentně jiný: „*zvláště se zajímali o sedm obviněných, kteří jsou ve vazbě pro Vyšší vojenskou prokuraturu v Příbrami*“. A těmito osobami byli vesměs nám dobře známí Bohuslav Šedivý, Antonín Liška, Bořivoj Vávra, Josef Čech, Josef Volf, Miroslav Pich-Tůma a Ladislav Zelenka, stíhání vazebně od 23. května 1968 pro trestný čin vraždy podle § 219 trestního zákona. „*Se všemi uvedenými hovořili daleko důsledněji v porovnání s délkou pohovoru s druhými obviněnými*“.⁴⁰ To je také bohužel vše, co se k danému tématu v Archivu MV nachází. Na otázku kdy, kdo (a především na čím popud) a s jakým odůvodněním trestní stíhání uvedených osob zastavil, nám jeho fondy neodpoví.

Této souvislosti lze jen s pobavením zaznamenat, doslova pár dní před tím, než za jeho někdejšími chráněnci zapadla brána ruzyňské věznice, byl z vězení propuštěn jejich patron R. Barák. Prý na nátlak „veřejného mínění“, ve skutečnosti však šlo, jak mi znechuceně objasnil později V. Prchlík, o nátlak dobře organizované lobby, která vystoupila s požadavkem na jeho propuštění na mimořádné konferenci pražské městské organizace KSČ. Její mluvčí tento požadavek tehdy odůvodnil tím, že je zapotřebí s „odstraňováním důsledků nezákonnosti“ prostě někde začít. Vybrat si však za začátek tohoto procesu případ R. Baráka, bylo prostě chucpe.

Tím se ovšem dostáváme (možná až příliš ze široka) k výsostně zajímavé a také klíčové otázce: co vlastně vedlo členy KSČ, zejména ty nové, k tomu, aby se od léta 1945 houfně hlásili do řad nově vzniklého Sboru národní bezpečnosti, případně do Zemských odborů bezpečnosti (ZOB)? Byl to opravdu stranický příkaz a revoluční nadšení či zde byly přítomny i jiné motivy? Podle mých zjištění – která vychází z rozboru pramenů, zmíněných v úvodu tohoto příspěvku, ale i pramenů jiných – to byla směsice obou a ještě něco navíc. Pravda, u čerstvých členů KSČ (obvykle z léta 1945; v roce 1945 se ostatně stal členem KSČ i R. Barák) neměl stranický příkaz tu nekompromisně závaznou platnost jako u členů předválečných (těch se ostatně vedení Ministerstva vnitra povětšinou rychle zbavilo – v řadě případů i násilím). Revoluční nad-

40 Srov. AMV, fond sekretariátu ministra (A 2/3), i. j. 2241, *Zpráva o prověrce obviněných bezpečnostními orgány SSSR*, kterou 28. 8. 1968 vypracoval náčelník ruzyňské věznice, uváděné jako „*útvár SNV č. 1 Praha*“, mjr. V. Švarc. Pro mjr. Švarce bylo možná štěstím, že k 1. 1. 1969 byl Sbor nápravné výchovy rozdělen na dva a převeden od Ministerstva vnitra k nově vzniklým republikovým ministerstvům spravedlnosti. Jak je mi známo z osobní zkušenosti, funkci ruzyňského náčelníka zastával až do června 1971. Jeho relace tak zůstala založena v registratuře sekretariátu ministra vnitra a následně skončila v tzv. federálním depu Archivu FMV. Zmínka o 23. 5. 1968 je zajímavá i výmluvná. Formálně bylo trestní stíhání uvedených osob zahájeno již v březnu 1968 (z obavy z promlčení lhůty), vazba však na ně byla uvalena teprve poté, co předsednictvo ÚV KSČ zrušilo na zasedání 21. a 22. 5. 1968 obě „amnestijní“ usnesení z r. 1953 a 1955. (Srov. NA Praha, A ÚV KSČ, f. předsednictva ÚV KSČ, *Usnesení 72. schůze předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ ze dne 21. a 22. května 1968 k bodu 31 f. 02/1, sv. 70, a. j. 87/.*) Znamená to tedy, že Generální prokuratura a jí řízená Hlavní vojenská prokuratura i jí podřízená Vyšší vojenská prokuratura v Příbrami začaly být činné bez průtahů – a také bez formální výzvy. Průvodní dopis předsednictva ÚV KSČ Generální prokuratuře je totiž datován 25. 5. 1968, což byla sobota – sic! (Srov. NA Praha, f. Generální prokuratury, průvodní dopis, sp. zn. I/1- OZZ 27/68.) Zda-li „OZZ“ – oddělení zvláštních záležitostí – dopis pouze „zúřadoval“ či také expedoval, není jasné; bez zajímavosti však není, že uvedená usnesení bylo odesílateli vráceno v r. 1971.

šení však u nich nesporně doložit lze a bylo většinou motivováno velmi pádně – totiž vidinou ekonomického vzestupu, která v jejich případech nezůstala pouhým tradičním nesplněným předvolebním slibem.

Valná většina nových příslušníků SNB pocházela z nuzných (až velmi nuzných) poměrů a rozhodujícím zážitkem, který zformoval jejich vnitřní svět a žebříček jejich mravních hodnot, byl zážitek Velké krize, kterou navíc prožívali v citlivé a zranitelné době dospívání. Až na pár politických vězňů to tedy nebyl zážitek 2. světové války – ten zůstal omezen „pouze“ na „mnichovské trauma“; v tom se zřejmě zásadně lišili od svých „soudruhů ve zbrani“ z Polska, NDR, Maďarska a SSSR. Sociální propad rodin, z nichž pocházeli, obvykle začal za Velké války, z níž se hlava rodiny buď nevrátila vůbec, nebo jako válečný invalida. Pokud otec ke svému zranění nepřišel jako legionář, byl jeho další osud neradostný. Do rodinného rozpočtu mohl přispívat jen minimálně a matka se obvykle zařídila podle toho. Personální spisy jsou plné nevlastních sourozenců a otčímů.

Zejména posledně uvedení způsobovali pracovníkům „kádrovek“ Ministerstva vnitřní těžkou hlavu. Identifikovat je na základě mlhavých vzpomínek, následně vypátrat místo jejich pobytu i po řadě let a obstarat „zprávy o pověsti, chování v době nesvobody a poměru k lidovědemokratickému zřízení“ byl určitě nadlidský výkon. Zejména během periodických zvláštních kádrových prověrek a tedy i v podmínkách časového stresu. Nelze se potom divit, že ne vždy byli úspěšní: tak např. major Zajíček (alias Zahrádka), o němž ještě bude řeč, dokázal po celou svoji služební kariéru tajit, že jedním z jeho otčímů byl i ruský emigrant – wrangelovec, kterého osud zavázal z širé Rusi přes Krym až do okresu Praha-západ. To vskutku nebyla ta pravá „kádrová legitimace“ pro soudruha, který v řadách StB zasvětil život boji s trockistickou úchylkou. Tuto skutečnost jsem na něj vyšťáral až já – a skvěle jsem se nad tímto výsledkem pobavil.

Navíc tento nuzný původ vedl k tomu, že i když po roce 1945 stále pro odměňování státních zaměstnanců platila služební pragmatika (zákon č. 15/1914 Sb.) a na ni navazující platový zákon (zákon č. 103/1926 Sb.), i špatně placená místa nekvalifikovaných státních zaměstnanců byla pro tyto lidi lukrativní – to platí především pro zemské odbory bezpečnosti.⁴¹ To, co členové nekomunistických politických stran pova-

41 Přínejmenším v r. 1947 tvořily (alespoň z části) rozpočty 2. oddělení zemských odborů bezpečnosti součást rozpočtu VII. odboru MV (do prosince 1946 odboru Z a od prosince 1947 III. odboru), v němž bylo pro potřeby ZO-II v Praze vyčleněno 500 000 Kčs (po opravě 503 300), v Brně 250 000 Kčs (117 000) a jeho pobočky v Ostravě 150 000 (117 000). To znamená, že tyto výdaje byly – ve smyslu tehdy platných předpisů – součástí rozpočtu tzv. osobního úřadu jeho přednosty. Domnívám se však, že nejde o povinné (mandatorní) výdaje na služné, dané zákonem; na to jsou uváděná čísla příliš nízká. Přednosta VII. odboru měl však i další prostředky, jak svým podřízeným přilepšit; disponoval i částkou 91 898 Kčs na „mimořádné odměny“ a také 96 066 Kčs na „zpravodajský“ příplatek. Navíc jako každý šéf tajné služby disponoval i „černým fondem“, který nebyl zřejmě malý. Když v říjnu 1948 přebíral J. Veselý trezor přednosty odboru, převzal i 5 vkladních knížek (celkem 2,5 milionu), dále milion na hotovosti a menší množství různých valut (dolarů – 1 891, norské a dánské koruny, fr. franky – 158, švýcarské franky – 920 a dále marky, šilinky a forinty). (Srov. AMV, fond sekretariátu Velitelství StB, f. 310, *Úřední záznam pro přednostu odboru* z 18. 1. 1947, který má povahu předběžného

žovali za nedůstojnou almužnu (ať již vzhledem k jejich vzdělání či počtu odsloužených leta s tím spojené zběhlosti ve vyřizování správních agend), jim jako almužna nepřipadalo. Tito povětšinou nekvalifikovaní dělníci, odkázaní na sezonní práce – mezi ně je však třeba řadit i kvalifikované stavební dělníky, jako zedníky, tesaře, pokrývače či klempíře – považovali stálý, byť i nízký příjem za radikální zlepšení postavení svého i svých (obvykle početných) rodin. Kromě několika málo šťastlivců, kteří získali i mimosezonní zaměstnání, totiž byli v zimě odkázaní na příležitostné práce či chudinskou výpomoc.

Z toho možná pramenila i jejich primitivní chamtivost a ochota přijmout za své doktrínu třídního boje a z ní vyplývající morální oprávnění ztráty úcty k majetku svých bližních. Za vítanou příležitost si hmotně přilepšit lze totiž považovat i doložitelnou tendenci zejména územních útvarů StB vytvářet „černé fondy“ na úkor zatčených (tzn. jejich oloupením). Zlatá éra této lukrativní formy „třídního boje“ pochopitelně nastala až po únoru 1948 a dosáhla takových rozměrů, že proti tomuto jevu považovalo za potřebné počátkem léta 1950 vystoupit i velení StB. Po zjištění, že při kontrolách byly tyto „fondy“ nalezeny, vydal velitel StB příkaz, vycházející ze zjištění, že *„zabavené hodnoty a předměty nebyly řádně vedeny v evidenci a bylo jich používáno jako tzv. černé fondy“. Zakazují proto s okamžitou platností jakékoliv výdaje z takto získaných hodnot.*“ Zabavené „hodnoty a předměty“ byly rozděleny na věci doličné a ostatní, které *„budtež odevzdány“*. I způsob jejich odevzdání byl stanoven s puntičkářskou přesností (v duchu tradic rakouské byrokracie). Finančnímu referátu odboru BA měla být předána zabavená hotovost (v československé i cizí měně) a také *„ostatní cenné předměty (šperky, hodinky atd.)“*, ovšem s přiloženým podrobným předávacím seznamem, jehož součástí musel být i *„přesný popis a cena, stanovená znalcem“*. Zabavené zbraně pak mělo obdržet *„zbrojní oddělení Stb v Praze“*, technický sektor odboru BA pak textilie (včetně prádla), *„které je možné použít pro garderobu...“* (tj. jsou využitelné útvary sledování – J. F.), a také všechny přístroje (zmiňovány jsou zejména radiopřijímače). Teprve to zbývající (nehodící se ošacení či *„větší množství potravin neb zboží podléhající zkáze“*) musí být předáno orgánům *„lidosprávy“* (*„příslušnému referátu NV“*).⁴²

Tak takhle to, Felixi Edemundoviči, bylo ve skutečnosti: českoslovenští žáci „sovětských čekistů“ sice na stranických schůzích opakovali Vaše heslo „čisté ruce, horoucí srdce a chladná mysl“ do nekonečna, v praxi však nevynechali jedinou příležitost, jak si naplnit kapsy. Vedení StB přirozeně příliš nevadilo, že se jeho podřízení chovali jako tlupa loupeživých baronů, vadilo mu však, že jejich aktivity nemohlo v důsledku toho řídit do nejmenších podrobností. Do značné míry si totiž mohli dělat, co chtěli, protože si na to dokázali opatřit prostředky. Odtud pramenila uvedená

odhadu, a zpřesňující Úřední záznam pro přednostu odboru ze 17. 2. 1947, kdy jde již o podrobný rozpis nákladů, a Seznam spisů, předaných ministerskému radovi J. Veselému dne 13. října 1948, sign. 310-60-1.)

42 Tamtéž, Výnos MNB č. j. TU-573/02-50 z 15. 6. 1950, *Zabavené hodnoty a předměty – předávání*.

snaha po centralizovaném odvodu „kořisti“, která měla být jedním z nástrojů řízení StB z jediného ústředí.

Ostatně i poté, co byl tento „zdroj prvotní akumulace kapitálu“ podvázán, si příslušníci StB vždy dokázali přijít na své. Jejich zájem se obrátil k zpravodajským fondům. Tak např. při kontrole vyúčtování těchto vydání vzkazuje major Vladimír Hamrla do Brna, že „orgán“ Jar. Procházka vykazuje v listopadu 1950 vydání ve výši 10 000 Kčs bez jakýchkoliv podkladů („bez č. j. úředního záznamu neb čísla B listu“), a dodává, že „tak vysoké vyúčtování je nutno vždy nechat vyúčtovat krajskému veliteli“. Za únor 1951 kontroloři také odhalili schodek ve vyúčtování zálohy zpravodajského paušálu KV StB Košice ve výši 22 500 Kčs. Ovšem ani v pražské centrále StB nebylo vždy vše v pořádku: 23. března 1951 zjistila „přepadová“ kontrola příslušné pokladny II. sektoru Velitelství StB rozdíl 6 500 Kčs. Místo peněz se v pokladně nacházely „dlužní úpisy“. Kontrolorka na to reagovala popuzeně: „Žádný výnos MNB neopravňuje půjčovat peníze z agenturního a zprav. paušálu pro soukromou potřebu“.⁴³ Objektivně vzato, jedná se o jistý doklad toho, že se příslušníci StB do určité míry „zcivilizovali“. S machinacemi se zpravodajskými fondy si totiž dodnes nedokázala uspokojivým způsobem poradit žádná tajná služba na světě.

Komunisté prostě šikovně využili jednu z četných (a destabilizujících) nectností 1. republiky, totiž hluboce zakořeněný zvyk „parcelizace“ jednotlivých rezortů mezi strany vládnoucí koalice. Nebyla snad před válkou příslušnost k té či oné politické straně podmínkou pro získání zaměstnání na železnici, poště či na ministerstvu? Tato „parcelace“ pokračovala i na úrovni okresních úřadů, kdy byly podle obdobného klíče obsazovány rovněž jednotlivé referáty.⁴⁴ Šlo vesměs o stálé zaměstnání „pod penzí“. Pravda, mnohdy šlo ve skutečnosti o pouhé pozlátko, o příslovečnou „lesklou bídu“ státních úředníků, avšak ti, kteří svůj dosavadní život prožili v bídě skutečné, se na to dívali jinak. Lze dokonce spekulovat o tom, že když komunisté prosazovali (a prosadili) zákaz agrární strany, pomýšleli již na to, že dosavadní doména této strany, Ministerstvo vnitra, případně pouze jim. A s ním i rozhodující vliv na zásadně reorganizovaný policejní sbor – na nový jednotný Sbor národní bezpečnosti (který nahradil státní a obecní policii a četnictvo, jež ve svém souhrnu jednotné těleso netvořily), nad kterým mělo toto ministerstvo plnou kázeňskou a personální kontrolu.

43 Tamtéž, 310-60-2, Vyúčtování zpravodajského a agenturního paušálu za měsíc listopad 1950 – chyba, Vyúčtování zpravodajského a agenturního paušálu za měsíc únor 1951 – chyba, Revize pokladny a zpravodajského paušálu z 22. 3. 1951.

44 Srov. zejm. MERTL, Jan: *Byrokracie*, Praha 1937, s. 212–215. Autor, známý sympatiemi k italskému korporativnímu fašismu, ale i slabostí pro sovětskou totalitní organizaci státní správy, končí svoji sžíravou kritiku čs. předválečné politické praxe shrnutím stejně tristním, jako pravdivým: „úředník organizuje se současně v několika politických stranách“ a upozorňuje i na „případy, kdy úředníci hromadně mění svoji politickou příslušnost podle změny na ministerském křesle“. Ještě po únoru 1948 byla mezi přednosty oblastních úřadoven StB (OúStB, jejich sídly byla sídla tehdejších krajských soudů) většina předválečných policistů či četníků (do r. 1939 členové agrární strany a od r. 1945 KSČ). Většiny z nich se však vedení MV zbavilo při první příležitosti, kterou byla reorganizace územních útvarů StB v souvislosti s reformou státní správy a zřízením správních krajů k 1. 1. 1949. Poslední z nich opustili vedoucí funkce po nástupu L. Kopřivy v r. 1950. Pokud měli právnické vzdělání, uplatnili se ve státní správě, pokud nikoliv, byl jejich další osud velmi rozmanitý.

Komunistický ministr vnitra měl členům KSČ co nabídnout. Opět se zde setkáváme s čímsi dobře známým. Ve skutečnosti bylo hodně málo toho, co českoslovenští komunisté zavedli v Československu jako absolutní novinku; z valné většiny totiž využili to, co zde již – byť pouze v rudimentální podobě – existovalo: Státní bezpečnosti počínaje a funkcí stranické legitimace jako pracovní knížky konče. Pak stačila komunistům pouze „maličkost“. Zlikvidovat jakékoliv stopy parlamentarismu a nahradit je jejich atrapami: pseudovolbami, pseudoparlamentem a pseudokoaličními vládami. A měli na dlouhá léta vystaráno.

I komunisté potřebovali rozšířit řady svých stoupců tím, že jim nabídnou živobytí na úkor státního rozpočtu. Jakmile se stali členy vládní koalice, nikdo z jejich koaličních partnerů jim tento „nárok“ nemohl upírat, aniž by si podřezával větev, na které sám seděl. Proto věřili (protože věřit chtěli), že se komunisté během válečných let „změnili“. Přepočítali se. KSČ si tak vytvořila početnou masu „pěchoty“ jejíž neskrupulózní agresivita zaskočila, když došlo „na lámání chleba“, všechny, kdo stáli KSČ v cestě. Případy, kdy v řadách SNB či ČSLA sloužilo i několik sourozenců, vůbec nejsou výjimečné. Potvrzují pouze, že pro lidi s obdobnou kvalifikací byla tato povolání přitažlivá. Personální spisy nám také dokládají, jaká profesní kariéra čekala na ty členy jejich rodin, kteří se touto cestou nevydali a zůstali věrni rodným vískám a maloměstům: byla to vesměs povolání pomocných dělníků a dělnic.

Tento postoj příslušníků SNB však vykazoval i vnitřní dynamiku. Poté, co KSČ právě s jejich pomocí v únoru 1948 dosáhla naprostého vítězství, a také poté, co jejich řady posílili obdobně smýšlející z rozsáhlých náborů v letech 1948–50, jejichž sociální paměť byla totožná, již chtěli více. O tom a pouze o tom je zákon č. 89/1952 Sb. o materiálním zabezpečení příslušníků ozbrojených sil. Postavit se do „první linie třídního boje“ se prostě stalo výhodným a přitom málo nebezpečným povoláním: ať už si tvůrci seriálu „*Třicet případů majora Zemana*“ žvaní cokoliv. Tato první generace příslušníků SNB si však pořád pamatovala, co jí její přichylnost ke KSČ (v podstatě bezpracně a hlavně na cizí účet) přinesla, a z valné většiny jí zůstala věrná – zejména poté, co jim pád R. Baráka objasnil, jak se ve skutečnosti věci mají a jak hluboce je pravdivé přísloví, že žádné stromy nerostou do nebe. Poslední její příslušníky si ještě pamatují; jejich ideologická zabedněnost byla ve své monumentalitě doslova ohromující, teprve po letech jsem pochopil, že se jednalo pouze o „nadvstavbu“, spočívající na velmi solidní materiální „základně“. Těm nesmyslům se prostě vyplatilo věřit.

Ovšem všeho do času; česká a moravská vesnická a maloměstská společnost je až neskutečně hluboce zakořeněna ve světě tradičních sociálně prestižních hodnot a po desetiletí respektuje jejich žebříček v podobě, kterou nám odkázala habsburská monarchie, zejména ve své osvícensko-absolutistické podobě.

Ačkoliv v letech 1948–89 si těžce manuálně pracující nekvalifikovaní dělníci (muselo však jít o muže) vydělávali obvykle mnohonásobně více než lidé s vysokoškolským vzděláním (a jejich důchody byly rovněž nesouměřitelné), návštěva vesnických

a maloměstských hřbitovů nás přesvědčí, že ve funerální epigrafice nejnovější doby tento ekonomický vzestup nebyl vnímán jako vzestup prestižní, tedy jako něco, co by tento pramen podchytil. Náhrobní nápisy nás poučují, kde odpočívá ten, kdo byl spolurodáky řazen mezi místní honoraci (elitu): lékař, učitel (nikoliv však již „zasloužilý“), lékárník, středoškolský profesor, akademický sochař (či malíř), nositelé vysokoškolských titulů vůbec, vládní (ministerský) rada v. v. Povětštině jde tedy o ocenění, udělovaná konec konců státem. Titulatura, mající své kořeny v úspěších, dosažených v podnikatelské sféře (např. továrník, stavitel), je již méně obvyklá. Pokud jde o živnostníky a řemeslníky, jedná se o výjimky natolik řídké, že prakticky unikají naší pozornosti.

V řadě případů sice nejde odlišit, kdy jde pouze o rodáky, kteří svůj profesní život prožili v celostátní či regionální metropoli a rodnou vísku si pouze vybrali za místo posledního spočinutí. Některé datace dokonce naznačují, že možná jde o důsledek fenoménu „chalupářství“, to jim však na průkaznosti neubírá. Jde totiž pořád o totéž.

Nevzpomínám si však, že bych zde někdy zaznamenal odraz titulů a funkcí, jež ještě v dobách ne tak vzdálených přinášely jejich držitelům v těchto malých komunitách moc a ekonomický prospěch. Kdybychom byli odkázáni pouze na tento pramen, o existenci předsedů JZD, okresních a krajských tajemníků či činovníků MNV či ONV bychom se nikdy nedozvěděli, přestože to byly osoby, které po desetiletí v rozhodující míře ovlivňovaly jak chod těchto společenství, tak i osudy jejich příslušníků – a to doslova v jejich „každodennosti“. Stejně tak bez povšimnutí ponechávají náhrobní nápisy tituly kdysi tak hojně a s pompou udělované na pražském Hradě v předvečer 1. máje. Podle nich rovněž neexistovali „hrdinové socialistické práce“. A přitom šlo o ocenění, jež rovněž uděloval „stát“. Pouze na pražském Slavíně se lze setkat s „národními umělci“. Důvodem bude nejspíše skutečnost, že v tomto případě byly donátory oficiální instituce.

Vojenské hodnosti sice lze ve svědectví funerální epigrafiky zjistit, ovšem pouze s dodatkem „čs. armády“, případně neutrálnějším „čs. ozbrojených sil“. Že by se donátoři hrdě hlásili k tomu, že jejich zesnulý příbuzný byl příslušníkem SNB, jsem si nikdy nevšiml. Tak malou faktickou vážnost měly pocty, udělované minulým režimem. Novodobá funerální epigrafika je prostě ponechala bez povšimnutí; s výjimkou bezprostředního česko-německého pohraničí (přesněji česko-bavorského), kde jakási pokroucená tradice hraničářské hrdosti své stopy zanechala. Jinak jde o jev, který lze zaznamenat na celém území České republiky, tj. bez ohledu na to, zda jde o tradiční „český kotlík“, oblasti katolické či protestantské nebo území, osídlené po odsunu sudetských Němců obyvatelstvem konfesně smíšeným, případně inertním. O náhodu tedy jít nemůže.

Obdobně jmenovky na dveřích sice vždy dokládají naši slabost (kterou sdílíme s Rakušany) pro akademické tituly, ty „komunistické“ (míním ovšem pouze „neakademické“) ponechávaly rovněž bez povšimnutí. Stejně jako telefonní seznamy. Vzpomínám si, jak se zachoval nejmladší člen vyšetřovacího týmu akce Florenc Mikuláš

Titta (nar. 1933, do důchodu odešel koncem roku 1988 jako major); když totiž získal titul doktora obouhého práva, nenechal si ujít příležitost, aby nedal tuto skutečnost – právě prostřednictvím telefonního seznamu – vejít v obecnou známost. Svoji hodnot důstojníka SNB však opomněl. A to nejen z konspirativních důvodů.

Slovenské cintoríny neznám tak důvěrně, zato návštěva kteréhokoliv „kladbišče“ v rusky mluvící části bývalého Sovětského svazu nás přesvědčí o tom, že titulatura udělovaná sovětským státem se značné (protože ve funerální epigrafice nepřehlédnutelné) společenské prestiži těšila. Což se mimochodem neslučuje s tezemi, jež hlásá N. A. Naračinskaja, podle které se Rusové ztotožňovali s ruskou státní ideou a ne se sovětským režimem. Jsou zde totiž s pýchou prezentována nikoliv pouze vyznamenání, jež jejich nositelé získali za účast v bojích Velké vlastenecké (případně v této době zavedených), nýbrž i vyznamenání a honosné tituly za „pracovní úsilí“.⁴⁵

Generace, která přišla (alespoň v Československu) po ní, tj. během 70. let, již byla jiná. To, co měli, jim již „nedarovala“ strana, nýbrž prostě „pokrok“ či „moderní doba“. Osobní lenní povinnost vůči KSČ již obvykle necítili. Žili v přesvědčení, že jsou placeni za to, že jsou kvalifikovanými profesionály, že prostě „dělají svoji práci“. Stranická legitimace byla pro ně skutečně pouhou „pracovní knížkou“ a pro tu se život ani existence neriskují. Zejména tehdy, byli-li pevně přesvědčeni, že – na rozdíl od svých generačních předchůdců – se při nejhorším dokáží uplatnit i jinde. Již jsem se zmínil, že v roce 1990 byla z řad SNB propuštěna ani ne stovka jeho příslušníků z důvodu, který lze v jistém slova smyslu označit za zásadový – odmítli složit přísahu novému režimu.⁴⁶ Na jejich náhrobcích se možná objeví titul „podnikatel“, obávám se, že však v mnohem menším počtu, než se veřejnost domnívá. Ostatně označení „neúspěšný podnikatel“ by si nejspíše jako náhrobní nápis také nikdo nevybral.

Jeden z této líhně to ostatně dotáhl opravdu daleko – stal se prezidentem Ruské federace. A pozor: pan Putin není žádný pitomec a radím každému, kdo topí plynem nebo na něm vaří, aby tohoto muže bral setsakra vážně. Má v ruce dobré karty a umí s nimi hrát. Navíc přesně ví, co je v banku a jak se k němu dostat. Sedí na státní kase, ve které leží biliony petrodolarů a velmi dobře ví, že časy sovětské imperiální říše patří neodvolatelně minulosti. Není mluvčím hrstky komunistických důchodců či jakýchsi jurodivých, ale sebevědomých a majetných „nových Rusů“. Když prezident Putin vyzývá k „pořádku a klidu na práci“, nečiní tak z nostalgie po sovětských časech, nýbrž proto, že chaos a anarchie objektivně škodí byznysu. To je něco, čemu „noví Rusové“ a zejména jejich potomci, vesměs s prvotřídním vzděláním, získaným

45 Srov. NARAČINSKAJA, N. A.: *Rusko a jeho místo ve světě. Za co a s kým jsme bojovali*, Praha 2006. Že by to bylo tím, že „tabla o rangach“, zavedená r. 1722 Petrem Velikým, poznamenala tradiční vzorec ruských prestižních hodnot více, než to dokázaly v českém prostředí habsburské kodexy, řídící život státních byrokratů, se mi nechce příliš věřit. Není to ovšem poprvé, kdy pomocné vědy historické „nejdou na ruku“ historizujícím geopolitikům. Nic si však z toho, Natalije Alexejevno, nedělejte, očitáte se v dobré (ne-li nejlepší) společnosti: českým neokonzervativním historikům se tyto disciplíny také příliš nezamlouvají.

46 Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě ...*, s. 479.

na prestižních univerzitách západního světa, který také dokonale znají, rozumějí a na co slyší. Pro ně je podpora V. Putina prostě dobrou obchodní investicí. Politikům Západu se pak jeví jako vypočitatelný (a proto doslova vymodlený) partner, s nímž lze vždy vyjednat „vzájemně přijatelný kompromis“ – zejména, je-li ho dosaženo na cizí účet. Poláci se o tom přesvědčili letos na jaře.

Některým čtenářům mohou předchozí odstavce připadat jako zbytečné. Nejsou. Kádrové rozkazy, stejně jako personální spisy, mají svoji historickou hodnotu pouze jako celek, nikoliv jako jednotliviny. Historik, který je jako pramen využívá, však musí nezbytně znát mentalitu těch, o nichž pojednávají. Musí mít dokonce poměrně přesnou představu i o něčem tak vágním a těžko uchopitelném, co sice rovněž vágně, bohužel však jako jediné vyjadřují pojmy jako „duševní obzory“ a „vnitřní svět“. Jedině potom pochopí, do jaké míry se personální rozhodnutí, jejichž chronologii sleduje, promítala do jejich života a do jaké míry zvyšovala jejich sociální status a také proč. Teprve poté lze kvalifikovaně vybírat tyto jednotliviny jako reprezentativní ilustrace a využívat je v této roli při popisu historického vývoje. Marc Bloch, jeden ze zakladatelů školy Annales (byť jejím nejvýznačnějším představitelem nebyl), v *Obraň historie* kdesi poznamenává: „*Rozený historik připomíná pohádkového lidožrouta. Ví, že jeho loviště musí být cítit pachem člověčiny*“. Pro každého lovce je přirozeně velmi důležité znát povahu zvěře, na kterou má polčeno, jaké jsou její zvyky, přednosti či slabiny. Proto se také již řadu let pokouším pochopit, kdo vlastně byli tito lidé a co je vedlo k tomu, aby se chovali tak, jak se chovali. K tomuto poznání může sbírka kádrových rozkazů rozhodně přispět, pokud se s ní ovšem správně zachází.

Vraťme se však po této nezbytné odbočce zpět k několika příkladům.

Zajímavé (alespoň pro mne) jsou i kádrové rozkazy ministra národní bezpečnosti z počátku roku 1953, v nichž ministr rozdával mimořádná povýšení (až do hodnosti podplukovníka) a také peněžní odměny (až 30 000 Kčs) „za úspěšné splnění úkolů spojených s přípravou a zpracováním procesu s protistátním centrem“ – rozuměj „Slánského a jeho bandy“.⁴⁷ Kromě zmínky o překladatelích, „sekretariátu ministra NB“,⁴⁸ mne zaujala rovněž i dvě jména, která se na nich vyskytují. Do hodnosti podporučíka byl povýšen i mladý Jan Váňa, který si navíc odnesl i 10 000 Kč, a odměnu 3 000 Kčs obdržel i jistý Antonín Zajíček. Se soudruhem Váňou (ovšem již jako majorem) jsem se setkal v roce 1970 jako s vedoucím týmu vyšetřovatelů, pověřených „realizací“ akce

47 Srov. AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRMNB č. 4 a č. 6/1953.

48 Z příslušného kádrového rozkazu vyplývá, že těmito překladateli byli Alexandr Smyslov a Helena Sokolovičová. Srov. tamtéž, KRMNB č. 471/1952. V obou případech šlo o potomky ruských porevolučních emigrantů. A. Smyslov se dokonce narodil v r. 1921 v Istanbulu, zjevně po útěku jeho rodičů z Krymu. To však nebránilo tomu, aby se již v r. 1946 nestal držitelem sovětského pasu. Oba byli přijati během r. 1950 a pracovali zpočátku v bezprostřední blízkosti ministra. Oba také obdrželi v lednu 1952 „pochvalné uznání za obětavou překladatelskou práci v r. 1951“. R. 1955 a 1956 na službu u MV rezignovali. Pokud vím, žádný český historik (ani vyšetřovatel či vojenský prokurátor) jim nikdy pozornost nevěnoval. Přitom jejich svědectví by mohlo být velmi cenné.

Florenc, tj. případu Petra Uhla a spol., kde jsem nakonec figuroval jako druhý hlavní obžalovaný. Ovšem pan Uhl jej – jistě ke své lítosti – poznal nesporně lépe – byl to totiž „jeho“ vyšetřovatel. Antonín Zajíček (alias Zahrádka) byl pak jako starý protitrockistický harcovník (bojem s trockismem se zabýval již od konce 40. let) prvním řídícím důstojníkem akce Skupina I, v jejímž rámci byl „rozpracován“ autor těchto řádků.⁴⁹

Nejsou ojedinělé i případy, kdy jsou kádrové rozkazy sdílnější než osobní evidenční listy či personální spisy. To je případ kádrového rozkazu náčelníka Správy kádrů, kterým byl přemístěn k 15. říjnu 1954 z věznice MV č. 1 (ruzyňská vazební věznice) ke Správě zpravodajské techniky (tehdy IX. správa MV) podplukovník MUDr. Josef Sommer. To by samo o sobě nebylo nic nového, novinkou však je, že kromě funkčního platu 1 500 Kčs měl tento „ruzyňský Mengele“ i nárok na 30% příplatek „za práci s jedy“.⁵⁰ Protože víme, že tento řádný „MUDr.“ byl přijat 1. listopadu 1950 jako lékař na MNB, se zařazením u ZÚNZ Dub, zdá se být navíc oprávněný dohad, že pod v podstatě krycím názvem „zvláštní útvar nápravných zařízení“ (výklad národního zdraví pokládám za méně pravděpodobný) Dub se skrývá právě ruzyňská vazební věznice. Ostatně mám sto chutí tomuto řádnému absolventovi lékařské fakulty staroslavného učení Karlova a členovi agrární strany v letech 1931–33 (a KSČ od 1. června 1945) věnovat někdy v budoucnu zvláštní pozornost. Stejně jako zde často zmiňovanému Stanislavu Baudyšovi.

Naopak osvěžující, protože vytrhující z nudné šedi, je sledování tahanic (kdo však čeká pikantnosti erotické povahy, bude trpce zklamán), jsou avantýry náměstka Kotala s jeho sekretářkami, dobře čitelné z konceptů kádrových rozkazů. Tyto mladé soudružky totiž zásadně zpočátku psaly na podpisové doložce jeho jméno s dlouhým

49 V 60. letech řada tajných spolupracovníků StB a VB využila situace a emigrovala. Situace se vyhotila natolik, že ministři vnitra na to reagovali hned několika rozkazy, v nichž nařizovali evidenci těchto „zběhů“. Není dokonce vyloučeno, že za „provalem“ Josefa Frolíka bylo dubléřství dlouholeté agentky Vlasty Foltmanové (* 1921, ke spolupráci získána již v r. 1950), kterou Josef Frolík ještě jako pracovník IV. správy řídil bezprostředně před odchodem na I. správu a následně do Londýna a která jej znala jménem. (Srov. f. sekretariátu náměstka J. Klímy /A7/, i. j. 213, *Zpráva o prošetření emigrace Vlasty Foltmanové z Prahy do Velké Británie*.) Je dokonce možné, že se jedná o „malířku Evu“, která se v jeho memoárech mihne na s. 60. Koneckončů, Josef Frolík sám říká, že v době jeho defekce již žila v zahraničí, výtvarné sklony měla a jako agentka měla krycí jméno Eva. Navíc je to jeden z pouhých dvou případů emigrace spolupracovnice v 60. letech, jehož případné důsledky se projednávaly na tak vysoké úrovni, o kterém vím. Za zmínku také stojí, že v obou případech byla jejich cílovou zemí Velká Británie a z obou doslova „čouhá“ nezaměnitelný rukopis některé z tajných služeb vlády Jejího Veličenstva. Řada příslušníků StB z toho vyvodila vlastní „poučení z krizového vývoje“ a začala se představovat „objektům“ akcí, které řídili, pod krycími jmény. Totéž učinil i A. Zajíček, ze kterého se po emigraci několika agentů, které řídil, stal major Zahrádka. Chovali se tedy obdobně jako pracovníci rozvědky; na rozdíl od nich však na dokumentech, které vyprodukovali, nalézáme jejich pravá jména, kdežto pracovníci I. správy i tehdy používali jména krycí („pracovní“). Naposledy jsem jej viděl v r. 1975, při „podávání vysvětlení“. Přišel se vlastně rozloučit; krátce na to odešel do důchodu. S. Kaiser, který po něm převzal řízení akce Skupina I, se mi dokonce přímo vyhýbal a nechával se při výsleších zastupovat kolegy. S jeho tvářím jsem se proto seznámil až začátkem podzimu 1990, kdy jsem uviděl jeho fotografii na osobní evidenční kartě. Kolik obdrželi majoři Váňa a Zajíček za akci Florenc, jsem nezjišťoval. Po jedné měnové reformě, desetiletých „plíživé“ inflace a dlouhé řady „úprav cen“ bych obdržel pouze čísla, jejichž vypovídací hodnotu bych, při své chabé ekonomické gramotnosti, nemohl posoudit.

50 Srov. AMV, Sběrka kádrových rozkazů, KRNSK č. 1754/1954. Personální spis obsahuje (v souladu s předpisem MV-Fin-II) pouze zmínku o příplatku za práci s „chemikáliemi“, kterými jsou konec konců jedy také.

„a“, což Kotal zpočátku popuzeně (protože zřetelně energickými tahy psacího pera; éru červených propisovacích tužek k psaní kancelářských poznámek zavedl na „vnitru“ až Lubomír Štrougal) škrtal, aby po čase rezignoval. Když nakonec po sérii ústních výtek dosáhl žádoucí nápravy (zčista jasna, bez stopy v písemném materiálu, se totiž naučila psát jeho příjmení správně), odešla mu takto jím osobně vycepaná soudružka (jejíž jméno a rukopis se naučíme důvěrně znát z doložky „za správnost“) na mateřskou dovolenou (což zjistíme z jiného kádrového rozkazu), nahradila ji jiná mladice a trápení soudruha náměstka se s železnou – a jsem v pokušení říci osudovou – pravidelností opakovalo.⁵¹

51 Dokonale se mu však pomstil Josef Frolík. Ten jej totiž ve svém opusu důsledně uvádí jako Kotála. Vzhledem k neotřesitelné autoritě tohoto dílka tak vstoupil Jindřich Kotal do povědomí naší veřejnosti pod jménem zkomoleným způsobem, který nesnášel ze všeho nejvíce. Doufám, že se pro to užíral až do konce svých dnů. V jeho případě totiž nepochopím jednu věc. Jako bývalý vězeň musel přece vědět (stejně jako to vím já), že vězniův osud je především v rukou jeho bezprostředních vězňů. Každý ředitel věznice (byť má i ty nejlepší úmysly) může excesy svých podřízených pouze omezit, zabránit jim však nemůže – natož je pak předem vyloučit. Tak tomu prostě bylo, je a bude, pokud kdekoliv na zeměkouli budou věznice existovat. Velitel všech věznic je pak zcela bezmocný. Buď se snaží být všude – a není proto nikde, nebo se „skryje“ za hradbou formálně nenapadnutelných předpisů, o nichž ví, že se stejně nedodrží, a tuto barikádu ještě vyztuží stohy žádostí o personální posílení inspekčních útvarů, o kterých ví předem rovněž, že nebudou oslyšeny. Poté, co byl v r. 1950 zrušen rakousko-uherský vojenský trestní zákoník a s ním i moudrý institut „velitelské odpovědnosti“, podle kterého ve vojensky organizovaném sboru (a tím SNB byl) za chování podřízených nesl svůj díl odpovědnosti i jejich nadřízený. A pokud se přímé pachatele nepodařilo vypátrat, bylo však vyšetřováním prokázáno, že k trestnému činu skutečně došlo, pak ji nesl pouze on. Jakmile institut „velitelské odpovědnosti“ z našeho právní řádu zmizel, je z hlediska formálně právního J. Kotal bez viny. Odpovědnost za to, co se dělo v čs. věznicích v 50. letech před zákonem nenese. V mých očích však ano.